https://doi.org/10.26682/hjuod.2023.26.2.68
گوڤارا زانكويا دهوك، پەربەندا: 26، ژمارە:2، (زانستێن مروڤایەتی وکومەلناسی)، بپ 1179-1201، 2023

هەلويستێ بريتانيا ژ شەرێ ئيران و عێراقێ (1980-1988)

دلين اديب محمدصالح ميرو* و شيرزاد زكريا محمد**
*بەشێ مێژوو، فەكۆلتيا زانستێن مروڤايەتی، زانكويا زاخو، هەرێما كورستانێ-عێراق
**بەشێ جوگرافيا، فەكۆلتيا پەروەردە، زانكويا زاخو، هەرێما كورستانێ-عێراق

((مێژوويا وەرگرتنا ڤەكولينێ: 21 تەباخی، 2023، مێژوويا رەزامەنديا بەلاڤكرنێ: 7 ئەيلولی، 2023))

پوختە

ئەو گوهرينێن ل دوماهيا سالێن حەفتيان ژ سەدێ بيستێ دناڤا كەنداڤێ عەرەبی (فارسی)دا دروست بووين، كارتێكرنەكا مەزن لسەر رويدانێن دەڤەرێ كرن، نەخاسمە پشتی شورەشا ئيسلامی دئيرانێدا رويدای و هەولێن بەلاڤكرنا درۆشمێن ئەوێ دەستپێكرين، ب ئەوێ چەندێ رەنگڤەدانا وێ لسەر وەلاتێن دەوروبەر هەبوو، نەخاسمە لسەر وەلاتێن كەنداڤی بگشتی و لسەر عيراقێ بتايبەتی. لدور ئەڤێ يەكێ خالێن هەڤركيێن دناڤبەرا ئەوان وەلاتاندا زێدەبوون، بتايبەت دناڤبەرا ئيران و عراقێدا و ئەو هەڤركيە بەرەڤ دروست بوونا شەرەكێ مەزن چوو، ئەوژی شەرێ ئيران و عيراقێ دناڤبەرا سالێن(١٩٨٠-١٩٨٨)، نەخاسمە پشتی كو بەرژەوەنديێن ئەوان تێكەلی وەلاتێن مەزن بووين مينا بريتانيا، ژڤەرێژا ئەوێ چەندێ بريتانيا هەوڵددا مايتێكرنێ لسەر ئاراستەيێن رێڤەبرنا ئەوی شەريدا بكەت، بەلێ ب ئاوايەكی پاراستنا سياسەتا خوە بكەت دناڤا دەڤەرێدا، زێدەباری ديارکرنا هەلويستەكێ بێ لايەنی، بەلێ ب كارتێكرنەكا راستەوخۆ.

لدور ئەڤێ چەندێ دئەڤێ ڤەكولينێدا، هەول هاتيە دان هەلويستێ بريتانيا دناڤا ئەڤی شەری دا بهێتە دياركرن، نەخاسمە دچوارچوڤێ كارتێكرنێن سياسی و ديبلوماسی دبياڤێ بهێزكرنا ئەوی لايەنێ بريتانيا دڤێت، هەروەسا بهێتە دياركرن كو شەرێ ئيران و عيراقێ نموونەكە ژ گەلەک شەرێن دی دناڤا روژهەلاتا ناڤيندا ژ ڤەرێژا پلانێن وەلاتێن هێزدار دروست بووی، بتايبەت بريتانيا، چونكە هەلويستێ بريتانی شيابوو چەندين جاران تايێن شەری ب ئارمانجێن خوەڤە گرێبدەت، چ ژلايێ گوهرينا ئاراستەيێن شەری بيت، يانژی ب هێزكرنا ئەوی لايەنێ ئەوان بڤێت دشەريدا. زێدەباری دياركرنا پيڤەرێن شەری و دچوارچوڤێ گەهشتنا هێزا هەردوو وەلاتان ژ ئيران و عيراقێ كول دوماهيێ دبنە گەفەک لسەر ئەوان هاوكێشەيێن سياسی ئەوێن بريتانيا دپلانێن خوەدا پێشبينی دكرن.

پەيڤێن كليلدان: بريتانيا، شەر، ئيران، وعيراق، چەک، كەنداڤێ عەرەبی(فارسی)

پێشەكی

شەرێ ئيران و عيراقێ ئێک ژ درێژترين و كارتێكەرترين شەرێن سەدەيێ بيستێ بوو، دروست بوونا شەری دناڤبەرا هەردوو وەلاتاندا دەرگەهـ بو مايتێكرنێن دەرەكی ڤەكرن، چونكە پالپشتيا هێزا هەردوو لايان ژ هاريكارێن وەلاتێن هێزدار دهاتن، نەخاسمە بريتانيا دئەوی دەميدا هەولێن ئەوێ بتنێ ژبو پاراستنا بەرژەوەنديێن ئەوێ بوون دناڤا روژهەلاتا ناڤيندا، ژبو ئەوێ چەندێ بريتانيا هەڵويستەكێ كاريگەر دناڤا شەريدا دياركر نەخاسمە دگوهرينا ئاراستەيێن شەری. درێژيا ماوێ شەری كارتێكرنا بريتانی ل سەر هەردوو لايان زێدەتر لێدكر، ژبەركو وەلاتەكێ مينا بريتانيا خوەدان سەربور ددەڤەرێدا يا ئاسايی نەبوو ژ رووبدانان دوير بيت.

گرنگيا بابەتی ددياركرنا كارتێكرنا هەڵويستێ بريتانيا دا دياردبيت، بتايبەت رولێ بريتانی د گوهرينا ئاراستەيێن شەری دناڤبەرا هەردوو وەلاتان ئيران وعيراقێ دا، ديسان بەرسڤدانا چەندين پسيارێن ئالوز دەربارەی شەری دهێنە دان، ژ ئەوانژی، ئەرێ بريتانيا چ رول هەبوويە دبەرپابوونا شەرێ ئيران وعيراقێ دا؟ هەلويستێ بريتانيا تا چ رادە شيابوو بەلانسێن هێزێ دناڤبەرا هەردوو وەلاتاندا پارێزيت؟ ديسان بەرژەوەنديێن بەريتانی د چوارچوڤێ پلانێن سياسيدا لسەر چ دراوەستيان؟ ئەڤ پرسيارە و چەندينێن دی دناڤا ڤەكولينێ دا هەول هاتيە دان بهێنە بەرسڤ دان.

لدويڤ پێتڤيانيا بابەتی ڤەكولين لسەر پێنج تەوەرێن دياركری هاتيە دابەشكرن ئەوژی: يێ ئێكی ئەو(**بريتانيا دهەڤركيا كەنداڤی دا دناڤبەرا ئيران و عيراقێ**) ب چ شێوە بوو؟ يێ دوويێ لدور (**شەرێ ئيران و عێراقێ دتەرازيا سياسەتا بەريتانيدا**)، يێ سيێ سەبارەت(**هەولێن بريتانيا ژبۆ كونترولكرنا رويدانێن شەری**) يە وباس ل پێنگاڤێن بەريتانی دكەت ژبو كونترولكرنا رويدانێن شەری لدويڤ بەرژەوەنديێن ئەوێ، يێ چوارێ لدور (**رولێ بريتانيا د سنوردارکرنا هاريكارێن وەلاتێن كەنداڤی دشەريدا**) ، ديسان يێ پينجێ باس ل (**رولێ پەرلەمانێ**

بریتانیا د گوهۆڕینا ئاراستێ بریتانیادا دشەریدا) دكەت. لدوماهیێ هەول هاتیە دان ئەنجامێن باش بهێنە دیاركرن.

ئەو ژێدەرێن بوینە بویەرێن سەرەكی پێزانینێن ڤەكولینێ ژێ بهێنە وەرگرتن جواروجورن، نەخاسمە ئەوێن بتەسەلی گرێدای بابەتی ڤە، ژئەوانژی كومەكا ژێدەرانە ژ دوكیومێنت و پەرتوك و گوتارێن ئەكادیمی وچەندینین دی پێك دهێن، ئەگەر روناهی بكەڤیتە لسەر هندەك ژ ئەوان بو نموونە ئێك ژ گرنگترین ژێدەرێن ئەڤی بابەتی هەمی دوكیومینتێن گرێدای وەزارەتا دەرڤەییا بەریتانی و كومونولس Foreign and Commonwealth Office FCO ئەوا ئاماژە ب هێمایی پێ هاتیە دان كو چەندین دوكیومینتێن گرێدای بابەتی و پێزانینین دەگمەن لدور بابەتی هاتینە وەرگرتن دناڤا ئەڤان دوكیومێنتاندا روژ و سال وهەیڤین ئەوان رویدانان هاتینە دیاركرن و ئەوی شێوەی ڤەكولین شیایە پێزانینێن هویربینی لسەر رویدانێ دارێژیت، دیسان ئەرشیفێ تایبەت یێ سەروكا وەزیرێن بەریتانی مارگریت تاتچەرێ Margaret Thatcher Archive پێزانینێن باش ژێ ژهاتینە وەرگرتن نەخاسمە لدور ئەوان هەولێن فروتنا چەكی و پەیوەندیێن ئەوێ دگەل هەردوو وەلاتان ژ ئیران و عیراقێ، بتایبەت پشتی ل دوماهیا شەری هەولێن هنارتنا ناما كرین ژبو دیاركرنا هەلویستێ بەریتانی دگەل عیراقێ. زیدەباری ئەڤان بەلگەنامان نامێن دكتورایێ ژی هەنە ژ ئەوانژی یا ڤەكولەر(كريم محمد صالح محمد، سياسة بريطانية تجاه ايران 1979-1989) بشێوەكێ باش هاتیە نڤیسین، بەلێ زووربەیا پێزانینێن ئەڤێ نامێ ژ ناما دكتورایێ یا لژێر ناڤێ (محمد رزا سەیدئەبادی - پەیوەندیێن ئیران و بریتانیا ژ سالا ١٩٧٩ Mohammad Reza Saidabadi, Iranian – British Relations Since 1979,) هاتینە وەرگرتن و زوربەیا پێزانینێن ئەوی دووبارەی یێن سەیدئابادی نە، بەلێ دئەڤێ ڤەكولینێدا هەول هاتیە دان هەلسەنگاندنا پێشبینیان ژ رویدانێن دناڤا ئیرانێدا بهێتە كرن. دیسان چەندین پەرتوكێن جودا هاتینە بكارئینان ژ ئەوانژی بزمانێ ئینگلیزی مینا (گاری ج. سیك، كەنداڤێ فارسی، گوتارێن سیاسی، ئابوری، ئێمناهی و ئاینی- Gary G. Sick, The Persian Gulf at the Millennium: Essays in Politics, Economy, Security and Religion) دئەڤێ پەرتوكێدا پێزانینێن باش لدور سیاسەتا بریتانیا ل پشتی نیڤا دوویێ ژ سەدێ بیستێ دەستنیشان دكەت، دیسان هەولێن ڤەكولینێن دئەوی دەمیدا لسەر كەنداڤی و سیاسەتا وەلاتێن لدورا كەنداڤی دیاردكەت، برێكا ئەوێ چەندێ شیاینە باندورەكا باش لسەر بارودوخێ جیوسیاسی یێ دەڤەرێ بدەنە نیاسین. دیسان پەرتوكا (توماس ئەی كێنی و ئێلیوت ئەی كوهین، راپرسیا هێزا ئەسمانیا جەنگێ كەنداڤی Thomas A. Keaney, Eliot A. Cohen, Gulf War Air Power Survey,) ئەڤ پەرتوكە ئێك ژگرنگترین پەرتوكانە لدور ئەوان راپورتێن وەزارەتا دەرڤەییا بەریتانی ددەمێ جەنگێ كەنداڤیدا، زێدەباری دویڤچوونا هەردوو ڤەكولەران بدروستكرنا مینا بیلوگرافیەكا هویری لدور ئەوان رویدانێن هاتینە رویدان دناڤا جەنگی دا چ گرێدای پێكهاتێن چەكی بن یان چەوانیا پلاندانانێن شەری، راستە ئەگەر لێنێرینێ دپەرتوكێ دا بكەی زووربەیا ئەوان بەلگەناما ل سالێن لدویڤ شەری دانە، بەلێ چەندین پێزانینێن گرنگ دناڤدانە گرێدای جەنگێ كەنداڤی نە دناڤبەرا ئیران وعێراقێ دا، ئەگەر ڤەكولەر دویڤچوونەكا باش بكەت دێ دشیاندابیت پێزانینان بهەلسەنگینیت. دیسان پەرتوكا (عەلی محافزە، شەرێن كەنداڤی د بیرهاتێن سیاسەتمەدار و سەربازێن روژئاڤاییدا- علي محافظة، حروب الخليج في مذكرات الساسة و العسكريين الغربيين) ئەڤێ پەرتوكێ خزمەتەكا باش یا ڤەكولینێ كریە، نەخاسمە د شێوازێ هەلسەنگاندنا رایێن سیاسی دناڤا شەرێ ئیران و عیراقێدا، دیسان وەرگرتنا پێزانینێن چەندین سیاسەتمەدارو سەربازێن شەری دئەوی دەمیدا كو پشتی دویڤچوونا ناڤان و بەلگەنامێن ب ئەوانڤە گرێدای ئەو پێزانینە بشێوێ ئەكادیمی هاتینە پەسەندكرن. دیسان چەندین ژێدەرێن دی ژ پەرتوك و گوتار و سایتێن ئەكادیمی ژی هاتینە بكارئینان كو گرێدای بابەتی نە و پێزانینێن ئەوان كێمتر نینن ژ ژێدەرێن بوری.

دەروازە:

دروست بوونا شەری دناڤبەرا دوو وەلاتاندا ژ ڤەرێژا هەڤركیێن دەستهەلاتداریا سیاسیا ئەوان وەلاتان دهێت، بەلێ دروست بوونا شەری دناڤبەرا دوو وەلاتێن مینا ئیران و عێراقێ دناڤبەرا سالێن ١٩٨٠-١٩٨٨ژ دەستێ دەستهەلاتدارانژی دەركەفتبوو، چونكە؛ هەردوو وەلات هەر ژ دەستپێكا سەدەیێ بیستی كەفتبوونە بەر هەڤركیێن سیاسی و بازرگانیێن ئەوان وەلاتان یێن خوەدان بەرژەوەندی دناڤ ئەردێ هەردووكاندا، ژئەوانژی بریتانیا و ئەمریكا. ژهەژی گوتنێ یە یا پێدڤیە هەلویستێ بریتانیا دناڤا ئەڤی شەریدا بهێتە دیاركرن، چونكە؛ دبوورینا دەمێ شەریدا كو بو ماوێ هەشت سالان ڤەكێشابوو، هەولێن بەردەوام یێن بریتانیا نەدراوەستان، نەخاسمە دناڤا تورێن پەیوەندی و لڤاندنا ئاراستێن جودادا كو دبوونە ئەگەر كارتێكرن د رویدانێن شەریدا دروست بن.

زێدەیێ لسەر گوتنێ گرنگی پێدانا جیوئیستراتیجیا بریتانیا لسەركەنداڤی ڤەدگەریتە چەندین سالان، ژبەركو؛ جهەكێ بازرگانیێ یێ تەڤگربوو دناڤبەرا چەندین وەلاتێن دەوروبەردا، زێدەباری گرێدانا بریتانیا ب داگیرگەهێن ئەوێ یێن ل كێشوەرێ ئاسیا ڤە، بورینا دەمی گرنگیا كەنداڤی زێدە ببوو دچەندین بواراندا، ئەوژی ژبەر چەندین لایێن دەستنیشانكری كو دەسپێدكر ژ باكورێ

كەنداڤێ هندێ و دهاتە دانان دلێ روژهەلاتا ناڤین دئەوی دەمیدا و دناڤا چەندین ئەردێن جوراوجوردا دەرباز دبوو، هەتا دگەهشتە سنوورێن هەشت دەولەتێن دیاركری كو هەر پشتی جەنگێ جیهانیێ ئێكێ (١٩١٤-١٩١٨) و كەفتنا دەولەتا عوسمانی بریتانیا دەستهەلاتداری ل زۆربەیا ئەوان دەڤەرا دكر دگەل وەلاتێن دی مینا فەرەنسا وروسیا، بویە گرنگیا هندەک دەڤەرێن دەستنیشانكری لسەر كەنداڤی بریتانیا بەرەڤ خوەڤە بربوون ئەوژی: ئیران، عێراق، كوێت، سعودیە، بەحرێن، قەتەر، میرگەهێن ئێكگرتییێن عەرەبی و عومان(زناد، ١٩٨٥،ص٢٣؛ العلوانی، ٢٠١٠، ص٩٣؛ Abood, 1992, p10). ئەڤێ چەندێ پێكهاتەیەک لسەر پێدڤیاتیەكا نیڤدەولەتی دروستكربوو، كو سەرنجا وان باڵ خوەڤە دكێشا وهەمی لایان چاڤ لێبوو بگەهنێ، كو ئەوژی (پەترۆل) بوو(F.Khalil,2015,p299).

دیاركرنا هەڵویستێ بریتانیا دناڤا شەریدا ب چەندین تەوەرانڤە دهێتە گرێدان، كو ژهەژی رونكرنێنە، چونكە شەر بخوە دچەندین قوناغاندا بوریبوو، بو نموونە شەر ژلایێ ڤەكولەران ڤە هاتیيە دابەش كرن بۆ چوار قوناغان، یا ئێكێ ژ پایزا سالا ١٩٨٠ تا هاڤینا سالا ١٩٨٢، كو ئەو قوناغا سەركەفتنێن عێراقی بو لسەر ئیرانێ، بەلێ د قوناغا دوویێدا ئیران بەرەڤ عێراقێ دهێت ئەوژی ژ سالا ١٩٨٢ هەتا دوماهیكا سالا ١٩٨٤، سەبارەت قوناغا سێێ ژ شەری هەر ژ سالا ١٩٨٥ دەسپێدكەت هەتا سالا ١٩٨٧ كو ئیرانێ شیا سەركەفتنێ ژلایێ لەشكەری وسیاسی ڤە لسەر عێراقێ توماربكەت، ب تایبەت ل سالا ١٩٨٦ دەمێ نیمچە گزیرتا فاو یا عێراقی گرتین، دیسان قوناغا چوارێ ئەوژی دوماهیكا شەری بخوەڤە دگریت ژ سالا ١٩٨٧ تا ١٩٨٨(خیون، 2019، 135 ؛العجمی، ٢٠١٦، ص ٤١٤)، ئەڤێ یەكێ پلانێن بەریتانی جوارو جور دكرن ژبۆ ئەوێ یەكێ كارتێكرنا بەریتانی دیاربیت د گوهۆرینا ئاراستەیێن شەریدا ژبۆ گەهاندنا ئەوێ چەندێ بابەت دهێتە دابەشكرن لسەر ئەڤان تەوەران ئەوژی:

ئێك: بریتانیا وهەڤركیا كەنداڤێ عەرەبی(فارسی) دناڤبەرا ئیران و عیراقێ دا

گرنگیا كەنداڤی د تەرازیا سیاسەتا نیڤدەولەتیدا ژ جهێ ئەوێ یێ جوگرافی دهات، ب تایبەت د هاتنوچوونێن دەریاییدا، كو دهاتە دانان ئێک ژ گرنگترین رێكێن بازرگانی دناڤبەرا روژهەلاتی و روژئاڤایی دا، نەخاسمە پشتی پەترۆل هاتییە دیتن ل دەستپێكا سەدەیێ بیستێ، گرنگیا كەنداڤی زێدەتر لێكربوو د چاڤێن وەلاتێن مەزن دا، ئەوژی بەرژەوەندییێن ئەوان زێدەدبوون داكو كونترولێ لسەر بكەن و پاراستنا بازرگانیا خوە بكەن(الحسني، ٢٠١٤، ص١٤؛ الهیتي، 1981، ص22)، دیسان دویر نەچین ئەو هەڤركیا دناڤا هەردوو هەڤپەیمانێن وارسو Warsaw [1] دناڤبەرا بلوكێ كومونیست ب سەركێشیا ئێكەتیا سوڤیەت و بلوكێ سەرمایەداری بسەركێشیا ویلایەتێن ئێكگرتی یێن ئەمریكا ناتو NATO[2]دا هەین گرنگیا دەڤەرێ زێدەتر لێكربوو، ژبەركو؛ سوڤیەت هەڤسنورا ئیرانێ بوو، دیسان ئەمریكا ئێک ژ مەزنترین هەڤپشكێن پەترۆلێ بوو دگەل بریتانیا ل دەڤەرا كەنداڤی، ب تایبەت ل ئیرانێ و عێراقێ، ئەڤێ چەندێ دەڤەر بەرەڤ هەڤركیێن سیاسی د قەوارەیا دەستنیشانكرنا هەڤركیێن سنوریدا دناڤبەرا ئیران و عێراقێدا بربوو(شكري،1978،ص 55؛ القلاب، 2005، ص9).

پشتی شەرێ جیهانیێ دوویێ(١٩٣٩-١٩٤٥) سیاسەتا دەولەتێن مەزن، ژئەوانژی بریتانیا بەرەڤ كونترولكرنا ئێک ژ گرنگترین دەربەندێن بازرگانی دكەنداڤیدا بربوو، ئەوژی دەربەندێ هورمز ئەوێ كەنداڤێ عەرەبی ب كەنداڤێ عومانیڤە گرێددەت نەخاسمە ژلایێ باكوریڤە دكەڤیتە ئیرانێ و برێكا پارێزگەها بەندەر عەباس سەرپەرشتیا هاتن وچوونێن گەشتیێن دەریایی دكەت، كو باشترین جهێ ئیستراتیجی هاتبوو دەستنیشانكرن د رێڤەبرنا دەربەندیدا برێكا ئیران، چونكە؛ ئەوان باش دزانی كو د ئەوی دەمیدا یێ هێزا دەربەندێ هورمز كونترول بكەت، دێ هێتە دانان وەک هێزەكا بێسنور لسەر چالاكیێن سیاسی و لەشكەری ددەڤەرێدا، هەروەسا نەهێتە ژبیركرن ئیران مینا وەلاتەكێ كارتێكەربوو دناڤا هاوكێشا ئێكەتیاسوڤیەت و ئەمریكا د دشەرێ ساردا، ب تایبەت ل جەم بریتانیا كو دئەوی دەمیدا هەولددا بازرگانیا پەترۆلێ بپارێزیت و یەدەكێ ئیرانێ بەهرا ئەوێ بیت نەک بەرەڤ سوڤیەتێ بچیت(الرمضاني، 1988، ص135-136 ؛علي،1986،ص13). گرنگی پێدانا كەنداڤی و گرێدانا وی ب ئیرانێ و عێراقێ ڤە دسالێن شێستاندا د سەدەیێ بیستێ زێدەتر لێدهات، ب تایبەت ل دەما یەدەكێ پەترۆلێ و فروتنا پەترۆلا خاو بەرەڤ جیهانێ رێژەیا ئەوێ زێدەبووی، ئەوژی نزیكی ٦٢٪ ژ فروشتنا ئەوێ بتنێ بەرەڤ وەلاتێن ئەوروپی و ئەمریكا دچوو، دیسان یەدەكێ دەڤەرێ بخوەژی نێزیكی ٣٧٠ بلیون بەرمیلان بوو، ئەڤێ چەندێ گرنگیا ئەوێ دناڤ بازارێ جیهانیدا روژ بو روژێ بلند دكر(الحسني، 2014، ص18؛الناهي،1999،ص150؛ الرباعة، 1989، ص65)، ل ١٦ كانوونا دوویێ دناڤبەرا سالێن(١٩٦٨-١٩٧١)پشتی بریتانیا ناچاربووی خوە ژ كەنداڤی ڤەكێشیت و مژویلی ناڤخوییا خوەبیت، رێک ل بەر ئەمریكا ڤەبوو پلانێن نوی یێن ئیستراتیجی دناڤا دەڤەرێدا دارێژیت ژلایێ بازرگانی و لەشكەریڤە، چونكە ئەمریكا دیت؛ خوە ڤەكێشانا بریتانیا دێ بوشاییەكا بەرچاڤ ل دەڤەرێ لدویڤ خوە هێلیت، دیسان ئەوێ یەكێ دەرفەت بو سوڤیەت ڤەكربوو رهێن خوە بەردەتە سەر دەڤەرێن كەنداڤی ئەڤە ژلایەكی

ڤە، ژلایەکێ دیڤە ب فەر ددیت لایەنگرا خوەیا ئیکێ دئەوی دەمیدا بپارێزیت کو ئەوژی ئیسرائیل بوو، زێدەباری ئەوێ چەندێ ئیسرائیل هوکارەکێ کارتێکەربوو دناڤا ئابورێ بریتانیادا، بەلێ بکار دهینا وەک کارتەکا فشارێ لسەر وەلاتین عەرەبی داکو بشێت مایتیکرنێ ددەڤەریدابکەت(حسان، ٢٠٠٧، ص١٢١)، بەلێ پشتی راگەهاندنا پرانسیپ نیکسون Doctrine Nixon ژلایێ سەرۆکێ ئەمریکیڤە ریتشارد نیکسونی Richard Nixon (١٩٦٩- ١٩٧٤) ژبۆ مەرەما مایتێکرنێن لەشکەری، دەربارەی گرنگیا پروژەی د پاراستنا بەرژەوەندیێن ئەمریکی ددەڤەرێن عەرەبیدا ب تایبەت ل کەنداڤیدا، ژبۆ ئەوێ چەندێ بو پشتەڤانیا وەلاتێن بهێز بکەت دکەنداڤی دا کو مینا بەربەستەکا پاراستنا ئابورێ ئەوان بیت ددەڤەرێدا، نەخاسمە ئێک ژئەوان دەڤەرا گرنگیا ئیستراتیجی هەبوو کو ئەوژی ئیران بوو، زێدەباری پاراستنا شەپولا سوڤیەتێ ژی دناڤا دەڤەرێن دەوروبەردا(جاسم، ١٩٨٧،ص ١٣٣)، هەروەسا نەهێتە ژبیرکرن کو د سالا ١٩٧١ دا بریتانیا ب ئێکجاری خوە ژ کەنداڤی ڤەکێشابوو و ئەمریکا هەوڵ ددا ئەوێ بوشاییا سیاسی دناڤا دەڤەرێ دا بگریت ب تایبەت دکەنداڤیدا(علوش، ٢٠٢١، ص ٣٠٦ ,T.Petersen, 2015 ;p6).

ب گورەی ئەوان رویدانان یا سروشتی بوو ئێکەتیا سوڤیەتێ ل وەلاتەکێ دی یێ کەنداڤی بگەریت پەیوەندییا دگەل گرێبدەت نەخاسمە وەلاتەک بیت پێدڤی ب دەستێن دەرەکی هەبیت، ژبەر ئەوێ یەکێ بەرەڤ عێراقێ چوون، کو ل ٩ نیسانا ١٩٧٢ دەستپێکر بگرێدانا پەیمانەکا هەڤکاریێ د ئاراستێن سیاسی و بازرگانیدا دگەل عێراقێ، ئەو پێنگاڤە ببو جهێ نەئارامیێ ل دەڤ ئیرانێ، ل ئەوی دەمیدا ئەمریکا زێدەتر نێزیکی ئیرانێ دبوو و بریتانیا د بارێ بیدەنگیی دابوو و مژویلی بارودوخێ ناڤخویی خوە ببوو [3] بەلێ ئەمریکا بازرگانیا خوە گەرەنتی دکر د ناوچێدا و ژبەر ئەوێ چەندێ قوناغەکا نوی ژ چەکرنا ئیرانێ ژلایێ ئەمریکا ڤە دەستپێکر، و ل دوماهییا سالێن حەفتیان دسەدەیێ بیستێدا ئیران بهێز هاتبوو چەکرن، هندەک ڤەکولەر دیار دکەن مینا (**دیل ئار تاهتینن** و **ثائر صاحب شندل الحسنی**) کو ئەو هەڤرکیا چەکرنا ئیرانێ دئەوی دەمی دا مینا دروستکرنا سەربازەکێ ئەمریکی بوو دناڤا کەنداڤی دا ژبۆ پاراستنا بەرژەوەندیێن ئەمریکی(Tahtinen,1974, p22؛ الحسنی،٢٠١٤، ص٢٣)، بەلێ ئەگەر لڤێرێ تەماشەی پێنگاڤێن ئەمریکی بهێتە کرن، دهێتە دیتن کو راستە ئیران مینا سەربازەکی ئەمریکی لێهاتبوو، بەلێ نەهێتە ژبیرکرن بریتانیا ب ساناهی دەست ژێ بەرنەددا و ئیران بهێز دکر دگەل ئەمریکا ب شێوەکێ نهێنی، دهەماندەمدا پەیوەندی دگەل عێراقێ ژی گرێددان ژبۆ ئەوێ چەندێ سوڤیەت نەمینیت تاکە لایەن پشتەڤانیا عێراقێ بکەت، چونکە؛ گەرەنتی کرنا ئیرانێ بتنێ ئەو نینە مینا سەربازەکی بیت دناڤا کەنداڤیدا، بەروڤاژی ئیران ب ئەوی چەکی بهێز دبوو، بریتانیا باش دزانی هێزا زۆر دناڤا کەنداڤیدا دێ بیتە ئەگەر ئەو هێزە کونترولێ لسەر پەترۆلێ بکەت، بەلێ ئەگەر هەڤرکیێن هێزێ دروست بکەت ئەو ترسا کونترولا پەترۆلا کەنداڤی نامینتە دەستێ ئێک وەلاتدا، دئەوێ ئاوەیی دا ئەمریکا مینا نیگارەکێ بالکێشێ پارێزەرایەتیا ئیرانێ دهاتە پێش، بەلێ دناڤا بەرپەرێن ریڤەبرنا کاریدا ئامێرێ ریڤەبرنا هەمی پروسێسێ ژ لەندەن دهاتە برێڤەبرن (FCO,1987,No0401).

ژرەنگڤەدانا هاریکاریێن ژلایێ بریتانیا و ئەمریکا بو ئیرانێ دچوون، ئێکەتیا سوڤیەت بفەر دیت پشتەڤیانیا عێراقێ بکەت، ب تایبەت د خومالیکرنا پەترۆلێدا و ب هاریکاریکرنا عێراقێ د پێشخستنا کومپانیا پەترۆلا نیشتیمانیا عیراقێ کو ب ئەوێ پێنگاڤێ دێ پەترۆلا عێراقێ گەرەنتیکەت [4]، ب ئەوێ چەندێ سوڤیەت ئەمریکا پتر پالددا هزر د پاراستنا کەنداڤی دا بکەت(رحمتی ، ١٣٨٩، ص٢٠)، ژ ڤەرێژا ئەڤ چەندا بوری هەر دئەوی دەمیدا ئەمریکا بریارەک دەرکربوو دەربارەی کەنداڤی، ئەوژی ل حوزەیرانا ١٩٧٣ وەزارەتا دەرڤەییا ئەمریکا راگەهاندبوو "دەڤەرا کەنداڤی دەڤەرەکا بەرژەوەندیێن سیاسی- ئابووری و ئیستراتیجی یێن ئەمریکایە و گەلەک یاگرنگە"(الحسنی،٢٠١٤، ص ٢٤Aldasam,2013,p6, 2015, p) واتە ئەمریکا مافەکێ ئاساییدابوو خوە د دەستێوەردانێن کەنداڤیدا بکەت، بەلێ بەرامبەر بریارێن ئەمریکی هەلویستێ دەولەتێن عەرەبی دژی مایتێکرنا ئەوان بوو، چونکە؛ ل ٦ تشرینا ئێکێ دهەمان سالدا هێرش بربوونە سەر ئیسرائیلێ، بەلێ دەولەتا ناڤبری شیابوو بهاریکاریا ئەمریکی بەرامبەر دەولەتێن عەرەبی براوەستیت، ژ ڤەرێژا ئەوێ یەکێ چەندین کیشێن نیڤدەولەتی دروست ببوون، کو کارتێکرن د هاتن و چوونا کەنداڤی دا دکرن، ئەوژی وەلاتێن عەرەبی ئەوێن لسەر کەنداڤی هنارتنا پەترۆلی بۆ ئەوان وەلاتێن پەیوەندی هەیین دگەل ئیسرائیلێ راوەستاندبوو(حسان،2007، ص121). دناڤ ئەوان رویدانانەدا کەنداڤ مینا دەرگەهەکی نیڤدەولەتی دناڤا جیهانێدا هاتبوو پێش، ب ئەوێ یەکێ کێشێن فروتنا پەترۆلی و هنارتنا وێ دروستکرن، زێدەباری ئەوێ چەندێ ئەو پێنگاڤە ببوو دەرفەت ژبۆ ئیرانێ ئەوژی بەرهەمێ پەترۆلێ زێدەبکەت، ئەوژی ب بلندکرنا بەرهەمێ وێ بۆ نزیکی ٦٠٠ هزار بەرمیل د روژێدا، کو بەرامبەر ٩٪ ژ بەرهەمهێنانا پەترۆلا جیهانێ ل ئەوی دەمی بوو(حبیب، 2006، ص120).

روژ بو روژێ كیشێن دناڤا كەنداڤی دا زیدەدبوون، ئەوژی ژلایێ بازرگانیا پەترۆلێ كو وەلاتێن هێزدار دكەفتنە هەڤركیێن كرینا پەترۆلا كەنداڤی دگەل وەلاتێن عەرەبی، ژئەوانژی هەڤركیێن ئابووری دناڤبەرا عێراق و ئیرانێ دا دروست دبوون، ژ ڤەرێژا سیاسەتا وەلاتێن هێزدار مینا بریتانیا وئەمریكا، ئەو پێنگاڤێن ئەڤ كێشە زێدەتر لێ دكرن نەئامادەبوونا بریتانیا بوو، بەلێ بریتانیا یا شاهرەزابوو دناڤ ئەوێ كەیسێدا، ئەوژی بشێوەكێ ئێكسەر دناڤا پێنگاڤێن نیڤدەولەتیدا مینا وەلاتەكێ داڤێن بەرژەوەندیێن سیاسی – ئابووری بیێدەنگی دلڤاندن، ل ئەوی دەمی كێشە بەرەڤ ئالوزیێن مەزن دچوون و هەڤركیێن پەترۆلی نەک دناڤبەرا دوو وەلاتێن هەڤسنوردا بوو(ئیران و عێراق) كو نەشێن كێشان چارەسەركەن، بەلێ ئەوێ كێشەیێ بەرژەوەندیێن سیاسی- ئابووری – مێژوویی بخوەڤە گرتبوون، مینا بریتانیا و ئەمریكا و ئێكەتیا سوڤیەتێ، كو مایتێكرنێن ئەوان دبەردەوام بوون، ژلایەكێ ڤە بریتانیا وەک وەلاتەكێ خوەدان داهاتی دناڤا ئیرانێ دا كو دبوورینا مێژوویێ دا خوەدان پەیوەندی بوو دگەل، و ژلایەكی دیڤە د عێراقێدا هەر ژ دەستپێكا هاتنا بریتانیا بۆ ناڤ خاكا عێراقێ د شەرێ جیهانیێ ئێكێ دا (١٩١٤-١٩١٨)، د بورینا دەمی دا بریتانیا خوە پیشان ددا خوەدانا رێكخستنێن بنیاتی دناڤا عێراقێدا، ب تایبەت ژلایێ دانانا نەخشەكێ سیاسی و ئابووریڤە، ژهەژی گوتنێ یە وەلاتەكێ مینا بریتانیا پلانێن دەستپێكی بو وەلاتەكێ دانابیت ئەو خوەدان رێكخستنێن ئیداریبیت ب ساناهی دەست ژ داهاتیێن ئەوێ بەرنادەت، ژلایەكێ دیڤە هەڤركیێن جەمسەری دناڤبەرا ئەمریكا و ئێكەتیا سوڤیەت دا كربوونە مانشیتێ دروست كرنا كێشا دناڤا كەنداڤ و جیهانێ هەمیێ دا(Saeed, 2006, P4)، ئەو چەندا رویددای زیدەتر گرووڤەیێن سیاسی پەیدادكرن، لدۆرئەوێ یەكێ وەلاتێن پلا دوویێ وەكی ئیران و عێراقێ ئەوێن خوە ب هێزێن مەزن ڤە دگرتن دكرنە خوەدان پشت و خوە ددیتن ئەون یێن كو ئاراستێن سیاسی دگوهۆرن، ژبەر ئەوێ چەندێ دروست بوونا كێشا ژ پشتەڤانیێن مەزن بو وان دروست دبوون و روژهەلاتا ناڤین ببوو مینا تاقیگەهێن سەربورێن سیاسی و كارگێری كو تایێن ئابووری پێ برێڤە دبرن. سەبارەت دەڤەرێن دەوروبەرێن كەنداڤی مینا رێكخستێن وەلاتێن روژئاڤایی لێ هاتبوون، ب تایبەت ژلایێ بریتانیا و ئەمریكاڤە، هەروەسا ئیرانێ دناڤا ئەوان هەڤركیاندا خوە دیار كربوو هێزەكا جودا دچوارچوڤێ شورەشا ئیسلامی دا، و بتنێ تاكە كەسەک دشێت بریارێ لدۆر پاشەروژا ئەوێ بدەت كو ئەوژی خومەینی بوو(مقلد،1984، ص100)، ل دەما كێشا بارمیتێن ئەمریكی ل سالا ١٩٧٩رویدای سەرۆكێ ئەمریكا جیمی كارتر دناڤا كەیسێن جیهانیدا ئیران مینا خالەكا ڤەبری پیشان دابوو، زێدەباری ئەوێ یەكێ یا پێدڤی بوو هەمی لایەنان فشار لسەر ئیرانێ كربا ژبۆ رزگاركرنا بارمیتان (كدی،١٣٧٩، ٢٢٣)، یا ژ هەمیێ گرنگتر بارودوخێ ئیرانێ هاتبوو تێكدان ژبەر ئەوان بریارێن دادگەها نیڤدەولەتی لسەر داین لدۆر كیشێ هەر ژ دەستپێكا سالا ١٩٧٩ تا ١٩٨١ لدۆر تێكدانا ئێمناهیا گشتی دناڤا روژهەلاتا ناڤیندا(Bowden, 2006, P293).

ڤەكولەرەكێ عیراقی دڤەكولینا خوەدا ئاماژێ بریتانیا ددەت كو خوەدانا كێشا سەرەكی بوو د بەرپابوونا شەریدا دناڤبەرا عیراقێ و ئیرانێ دا و دیار دكەت كو ئەوبوو ئەگەرێ دروستكرنا كێشێن سنوری دناڤبەرا ئیران و عێراقێ دا، چونكە؛ هەر ژ دەستپێكا هاتنا بریتانیا بو عێراقی دشەرێ جیهانیی ئێكێدا وهەتا خوەڤەكێشانا ئەوێ ژ كەنداڤی ل دەستپێكا سالێن حەفتیان د سەدێ بیستێدا ئەو بو پیڤەرێ رێڤەبرنا كاروبارێن پەترۆلی دناڤا كەنداڤیدا(خیون،٢٠١٩، ص١٢٩)، زێدەباری ئەوێ یەكێ تەوەرێ گرێدای بازرگانیا پەترۆلێ ببوو خالا سەرەكی ژبۆ دەست تێوەردانێن بیانی و ب تایبەت بریتانیا دناڤا شەریدا كو ئەو شەر دناڤا مێژوویێ دا ب شەرێ پەترۆلێ ژێ دهاتە نیاسین، ژبەركوو گرنگیا پەترۆلێ وەک تەوەرەكێ سەرەكی یێ هەڤركیا هەرێمی و نیڤدەولەتی دناڤا ئەوی شەریدا هاتبوو دیاركرن، لدویڤ دیاركرنا دەربەندێن گرنگێن بازرگانی و دەستەسەركرنا ئەوان دناڤا كەنداڤیدا، شەرێ ئیران و عێراقێ (١٩٨٠-١٩٨٨) ئەگەرێن ئەوی زۆر بوون، ژئەوانژی ژ كێشێن سنوری دەست پێكربوون، كو ئەو چەندە ڤەدگەریتە چەرخێ شازدێ زاینی لدەما كێشێن دناڤبەرا فارس و عەرەباندا دەستپێكرین(العجمي،2016، ص92)، زێدەباری كێشێن مەزهەبی یێن ئیسلامی دناڤبەرا شیعە و سونەیان دا، كو هەردەم هەردوو لایەنان ئێک و دوو تومەتبار دكرن ب مایتێكرنێن ناڤخویی و ئەوێ یەكێ بارودوخ بەرەڤ تێكدانێ دبرن، هەروەسا گەهشتنا خومەینی بو سەر دەستهەلاتێ هەڤركی زیدەتردكر، چونكە هزرو بیرێن هەردوو لایان دژی ئێک بوون، و خومەینی هەردەم هەول ددا هزرێن شورەشا ئیرانی دناڤا عێراقێ دا بەلاڤە بكەت، دهەمان دەمدا ئیرانێ گزیرتێن دناڤا كەنداڤی دا داگیركربوون كو پێش وەختدا سەرب دەولەتا میرگەهێن عەرەبی یێن ئێكگرتی بوو، د گوڤارا بەریتانی دا مینا دەیلی میل ٢٧ ئەیلولا سالا ١٩٨٠ دایە دیاركرن "عێراقێ ئێكەم پێنگاڤێن هاڤێتین ژبۆ مەرەما ڤەگەراندنا گزیرتێن عەرەبی و نها دناڤا كەنداڤی دا هەولێن ئەوێ دبەردەوامن" (Daily Mail, 1980, p5)، زێدەباری بكارهینانا سیاسەتا تێكدانا سنوران ژلایێ ئیرانێ ڤە، ب تایبەت ل دەما هاریكاریێن لەشكەری دهنارتن ژبۆ ئەوان نەتەوەیێن جودا دناڤا عێراقێ دا دژیان مینا كوردا، ژبەركو ل ئەوی دەمی هەولێن كوردی د دپروسەیا ژڤراندنا خاكێ ئەواندا بوون، لدۆر ئەوان

دەڤەرێن هاتینە داگیرکرن ژلایێ عێراقێ ڤە و داخوازا ئازادیێ دکرن ، لدویڤ ئەوێ رەوشێ گازیا خوە دگەهاندنە ئیرانێ و ئەوان ژێ ب دەرفەت دیتبوو هاریکاریێن لەشەکری بو تەرخان بکەن(خدوری، ٢٠١٠، ص٨٣)، دیسان ژێدەر ئاماژێ ب مەرەمێن سەدام حوسێنی دکەن ژبۆ سەرکردایەتیکرنا هەمی وەلاتێن عەرەبی هەر ژ دەستپێکا سالێن حەفتیان ژ سەدێ بیستێ و ئەو هەمی ئەگەرە کوم دبوون ژبۆ هێرشبرنا سەر ئیرانێ، ژبەر ئەوێ چەندێ بریتانیا هەولددا ب بێدەنگی هەڤرکیێ دروستبکەت برێکا دیارکرنا مەرەمێن هەردوولایان، بەلێ د هەماندەمدا کونترولا ئاراستین شەری بکەت(سرور، ٢٠٠٣، ص ١١٧؛ هیکل، ١٩٩٢، ص٥٧).

دوو: شەرێ ئیران و عێراقێ دتەرازیا سیاسەتا بریتانیدا:

ئەو رویدانێن دناڤخوییا ئیرانێ دا دروست بووین، بریتانیا پاڵدا ل رێکەکی بگەریت ئارامیا سنوورێن ئیرانێ تێکبدەت، ژبۆ ئەوێ ئارمانجێ بفەر ددیت سستیێ بێختە دناڤبەرا پەیوەندییێن ئیران و عێراقێدا، ژبەرکو ئەوێ دڤیا ئیران ب لایەنەکێ ڤە مژویل بیت توشی لاوازیێ بیت دناڤا رێکخستنێن لەشکەریدا، کو ببیتە ئەگەر بەرەڤ هاریکاریێن بەریتانی بزڤرن، لدۆر پلانێن نهێنی دەنگ وباس دگەهاندنە عێراقێ برێکا ئاشکەرا کرنا خالێن لاوازیێ ل دەڤ ئیرانێ، کو ببنە پاڵدەر عێراق هزر دهێرش برنێدا بکەت(الکولار، ١٩٨٧،ص٥٦؛ العقابی، ٢٠١٠، ص٨٥؛ Burr,2021,p770)، دیسان ئەگەر دویڤچوون ب هویری لسەر ئارمانجین بەریتانی بهێتە کرن، دیار دبیت ئەو هزرێن شەری و کونترولکرنا لسەر کەنداڤی رێشالێن ئەوێ د کەڤن بوون، کو بریتانیا هەردەم جهێن ئیستراتیجی و بنگەهێن سەرەکی یێن بازرگانی د ئێخستنە ژێر دەستێ خوە، هەروەسا سەرۆکێ عێراقێ ل ئەوی دەمی سەدام حوسێن (١٩٧٩-٢٠٠٣)ی دپلانێن ئەویدابوو هێرشێ بەتە سەر یەکێن لەشکەری یێن ئیرانێ، دیسان داخوازا پاراستنا ناوچێن کەنارێن کەنداڤی دکر، مینا شەتولعەرەب کو ئێک ژ گرنگترین خالێن پێکگەهاندنا بازرگانیە دناڤا کەنداڤیدا دناڤبەرا ئیران وعێراقێ، زێدەباری لسالا ١٩٨٠ پێ ل رێکەفتنامەیا جەزائیر [5] کربوو، ل دەمێ پێگیری ب ئەوی بەندی نەکری ئەوێ گرێدای دەست نیشانکرنا هێلا تالوک دناڤا رێکەفتنامێ دا وەک سنوورێن هەردوو وەلاتان، زێدەباری ل ئەوی دەمی عیراقێ ئارمانجا ئەوێ ژ دژایەتیکرنا سیستەمێ ئیرانێ مەزنتربوو کو ئەوژی هەولبدەت رێکێ نەبەس ل وەلاتەکێ بگریت کونترولێ لسەر دەڤەرێن کەناری یێن کەنداڤی بکەت، بەلێ رێکی ل دەستهەلاتەکێ بگریت مایتێکرنێ دناڤا لایەنێن سیاسی یێن عێراقێدا بکەت کو دبوونە گەف لسەر دەستهەلاتداریا عێراقی (ابوغزالة،1994،ص9؛ National Security Council,1984,No 132-111-2-1-8).

لدویڤ بەلگەنامێن نهێنیێن بەریتانی دیار دبیت کو ل مەها نیسانا سالا ١٩٨٠ پەیوەندییێن ئیران و عێراقێ گەهشتبوونە ئەوی رادەی شەر دروست بیت، بو نموونە ئێک ژ بەلگەنامەیان ل ١٨ نیسانا ١٩٨٠ بالیۆزخانەیا بەریتانی ل عێراقێ دا دیاردکەت، کو دەستهەلاتداریا عێراقێ رابو ب دەرێخستنا هژمارەکا زور ژ ئاکنجیێن عیراقێ ب بەهانەیا کو هەلگرێن ناسناما ئیرانینە(التبعیه الایرانیه) چەندین هەڤوەلاتیێن عێراقی ئەوێن نەژادێ وان ئیرانی ل ناوچێن دورا بەغدا دژین کومکرینە و ڤەگەراندینە سنوورێن ئیرانێ، دیسان ئاماژە ب ئەوێ ئوپەراسیونێ ددەت کو ل زۆربەیا ناوچێن عێراقێ دەستپێکربوون، ب تایبەت ل نەجەف و کەربەلا لدۆر ڤەگەراندنا ئەوان هەڤوەلاتیان بو وەلاتێ ئیرانێ(محافظة،2012، 26; FCO,1980, NoHC561; Thatcher,1993,p819)، عێراق د ئەوی دەمی دا هاتبوو تومەتبارکرن ب تومەتا دەرکرنا نزیکی ٤٠ هەزار ئیرانیا ژ ئەردێ عێراقێ، و بەرامبەر ئەوان کردارێن دەستهەلاتا عێراقێ ئەنجامددایین ئیرانێ نەرازیبووناخوە دیارکربوو، هەروەسا خومەینی گازیا شورەشێ راگەهاندبوو دناڤا ئەوان ئیرانییێن دعیراقێدا دژیان، دیسان راگەهاندبوو، کو ئەوا دەستهەلاتا عێراقێ کری نەبەس دژی ئیرانیا بوو، بەلێ دەستهەلاتا عیراقێ زیان ل هاوەڵاتیێن خوەژی کرینە، چونکە؛ نەبەس ئیرانی دەرکرینە ژ ناوچێن خوە، بەلێ ژ لایێ ئاینی ڤەژی چووینە دناڤ بابەتی دا و کێشا ئەوان یا سەرەکی مەزهەبێ شیعەیە نەک عیراق و ئیرانی، چونکە؛ زورربەی ئەو هاوەڵاتیین یێن هاتینە دەرکرن ژ سنوورێن عێراقێ ئەون یێن خوەدان رەگەزنامێن عێراقی (Donovan, 2011, p90).

دهەمان مەها نیسانێ دا ژ سالا ١٩٨٠ ئوفیسا کاروبارێن بەریتانی ل تەهرانێ راپورتەکا نهێنی بو وەزارەتا دەرڤەییا بەریتانی هنارتبوو لدۆر بابەتێ کێشا کوچبەریا دناڤبەرا عێراق و ئیرانێدا، دیسان تێدا دابوو دیارکرن بارودوخ یێ ئالوزبووی دناڤبەرا هەردوو وەلاتاندا و بالیۆزخانەیێن هەردوو وەلاتان خوە ڤەکێشاینە، ل ڤێرێ بریتانیا هەلویستێ خوە دەربارەی دەستپێکرنا شەری دیارکربوو، لدویڤ پینگاڤێن دەستپێکی و ئەگەرێن شەری، هەروەسا دابوو دیارکرن کو ئیران ئەگەرێ دەستپێکرنا کێشێ بوو، ل دەما ئێکەم پینگاڤ هاڤێتی ب گازیکرنا شورەشا ئیرانێ کو دڤێت شیعێن عێراقێژی تێدا دبەرشداربان و ب ئەوی رەنگی تێکدان دناڤخوییا عێراقێ دا دروست کربوون، زێدەباری دەستپێکا سەرێپچیین ئیمناهی دناڤبەرا عێراق و ئیرانێ دا دروستکربوون، بەلێ ئەگەر دویڤ چوونا لایەنێ

پێنگاڤێن دەستهەلاتا عێراقێژی بهێتە کرن، دهێتە دیتن بەری ئەوی دەمی ژی دەستهەلاتا عێراقی سەرەدەرییێن نەیاسایی دەربارەی شیعێن دەڤەرێ یێن کەربەلا ونەجەف کربوون، هەروەسا بریتانیا هەلویستێ خوە دەربارەی ئەو کێشێن مەزهەبی و دابو دیارکرن، کو هەر دەم کێشە رویددان دناڤبەرا هەردوو دەستهەلاتێن ئیران و عێراقێ دا، ئەوژی ئەو چەندە نابیتە بەهانە بگەهتە ئاستێ دروست بوونا شەری و دڤێت ب شێوەکێ ئاشتیانە کێشە بهێتە چارەسەرکرن(FCO,1980,No 142; Fain,2008,p254).

دەستپێکرنا شەری ل ئەیلولا ١٩٨٠ دناڤبەرا هەردوو وەلاتاندا بریتانیا ئێخستە د جەمسەرەکێ موگناتیسیدا هەردوو لایەن بەرەڤ ئەوێڤە بچن، و پێدڤیاتیێن لەشکەری پێ بهێنە دابینکرن، بەلێ یا گرنگ د پلانێن بەریتانیدا ئەوبوو پاراستنا هەڤسەنگیا تەرازیا سیاسەتا خوە بکەت، هەولددا جورینەیەکا چەکی دناڤبەرا ئەواندا بکاربینیت و هەر دەمەکا هەست ب مەترسیێ کربا چەکێ بهێز بو ئەوی لایەنێ بریتانیا دڤیا بهێز بیت دابین دکر، نەهێتە ژبیرکرن بریتانیا زیدەباری پێکهاتێن چەکی و دابینکرن و بەلاڤەکرنا وی دناڤ عێراقێ دا، ئەوان باش دزانی ئیران خوەدان چ جورە چەکە، چونکە؛ بریتانیا بەشەکێ سەرەکی بوو د چەککرنا لەشکەرێ ئیرانێدا بوچەندین سالان، زیدەباری دانانا کومەکا کومپانییێن هێزا ئەتومی دناڤا خاکێ ئیرانێدا، ئەوژی پشتی چەندین سالان مینا تاقیگەهێن بەروەخت هاتبوونە دەستنیشانکرن، بریتنایا دناڤ وێنێ سەرکێشیا دروستکرنا ئەو شەرێ ل ئەیلوولا سالا ١٩٨٠ دا دناڤبەرا ئیران و عێراقێدا دروستبووی مینا رەنگەکێ سپی خوە دیارکربوو، کو دگەل هەردوو لایان دگونجا، زێدەباری رێزێن نابڤری بریتانیا دوو ئارمانجێن سەرەکی لدۆر ئەوی شەری دەست نیشان کربوون، یا ئێکێ لاوازکرنا هێزا هەردوو وەلاتان ب شەریڤە، و یا دوویێ دروستکرنا مەترسیێ دناڤا وەلاتێن لدۆری کەنداڤی، ژبۆ ئەوێ چەندێ بەرژەوەندیێن خوە ب یێن روژئاڤایی ڤە گرێبدەن، نەخاسمە یێن بازرگانی کو ب وەلاتەکێ مینا بریتانیاڤە هەر ژ کەڤندا پسپوری دئەوی بواریداهەبیت بچەسپینن، ئەوژی برێکا گرێدانا پەیمان و رێکەفتنامەیان لدویڤ بەندێن دیارکری، کو بەرژەوەندیێن ئەوان بیێن بریتانیڤە بهێنە گرێدان، دهەمان دەمدا ئەمریکا بهێلتە د گورەپانا هەڤرکییێ دا مینا تەوەرێ سەرەکی د ریڤەبرنا کێشێن کەنداڤیدا ژبۆ کەڤەرکرنا سیاسەتا بریتانی، دەربارەی ماوێ شەری کو بو ماوێ هەشت سالان(١٩٨٠-١٩٨٨) ڤەکێشابوو، کو د ئەوی ماوەیدا برژدی چ هەول نە هاتبوونە دان نە ژلایێ بریتانیا نە ژ ئەمریکا کار لسەر راوەستاندنا شەری بکەن، بەروڤاژی هەڤرکی زێدەتر لێدکرن لسەر بنیاتێ فروشتنا چەندین جورێن چەکی بو هەردوو لایان(خدوری، ٢٠٠٨، ص١٠١-١٠٣؛ Fain,2008,p169).

یاخویایە بریتانیا سیاسەتا ئەوێ یا بەرنیاس بو مینا تورەکا سیاسی یا گرێدای ب بەرژەوەندیێن ئابووری و لەشکەریڤە دناڤا روژهەلاتا ناڤیندا، ب تایبەت هەردوو وەلاتان ئیران و عیراقێ، ژبەر ئەوێ چەندێ ل دەما شەر دەستپێکری دناڤبەرا واندا، ل ٤-٢٢ ئەیلوولا ١٩٨٠ ئێکسەر بریتانیا بێ لایەنیا خوە راگەهاندبوو، لدویڤ لێدوانێن سەرۆک وەزیرا بریتانیا یا ئەوی دەمی مارگریت تاتچەرێ (١٩٧٩-١٩٩٠) Margaret Thatcher کو ئەو نەشێن پشتەڤانیا چ لایەنان بکەن و هەردوو وەلات خوەدان پەیوەندی نە دگەل بریتانیادا(Thatcher, 1980, Margaret Archive .Come)، دهەماندەمدا ئەو پێنگاڤێن تاتچەرێ کرین دژی لیدوانێن ئەوێ بوون، ئەوژی راگرتن و قەدەغەکرن و بازرگانیا چەکی بەرەڤ ئیرانێ راگەهاندبوو، بەلێ ژلایەکێ دیڤە بریتانیا لدویڤ چەک کرنا هەردوو لایەنێن پشکداری شەری دچوو نەخاسمە عێراقێ، ئەگەر دویڤچوونا بابەتی بهێتەکرن ئەو پێنگاڤە رەنگڤەدانا تیکچوونا پەیوەندییێن بریتانیا و ئیرانێ بوو دئەوی دەمیدا نەک بەس ڤەرێژا کێشا بارمیتێن ئەمریکی بوو، بەلێ بریتانیا دڤیا فشارێ لسەر ئیرانی بکەت، ژبۆ ئەوێ چەندێ پەیوەندیین خوە یێن جاران ڤەگەرینیت، دیسان بو ئیرانێ دیاربکەت کارتێکرنا بریارێن بریتانیا لسەر بریارێن نیڤدەولەتی مەزنترە ژ ئەوێ یەکا ئیران دکەت بەرامبەر بریتانیا، دەربارەی پاشگەزکرنا دانوستاندن و پێگریکرنا ریکەفتنامێن جاران دگەل بریتانیادا، چونکە؛ خومەینی ئێکجار گرنگی ب بیروبوچوونێن چ وەلاتان نە ددا و ئەو پێنگاڤێن سیاسی یێن ئەوی دهاڤێژتن زۆربەیا وان د چوارچوڤێ تولڤەکرنەکا کەسوکی دچوون، کو دکرە د چوارچوڤێ پێگریکرن ب شورەشا ئیسلامی یا ئیرانی ڤە (خالد رحمانی، ٢٠١٧، ص ٧)، بریتانیا لسەر بریارا خوە یا رژد بوو کو پەیوەندی ب کومپانییێن خوە یێن ئاسایی و نەئاسایی کربوون، ئەوژی بریارێ لسەر ئەوێ یەکێ بدەن کو ب هیچ رەنگەکی دبن چوارچووڤێ هاریکاریێ نەبن، بەلێ هەول بدەن مەزنترین گریبەستێن چەکی ب بلندترین کوژم لسەر ئیرانێ تومارکەن، دیسان ئەگەر هات و پەیوەندی ب ئەوان هاتە کرن، ب تایبەت لسەر جورێن تانکێن چیفتن Chieftain و سکورپیون Scorpion بتنێ سەرەدەری بهێتە کرن، چونکە بهایێ وان دێ لسەر قورس بن، لڤێرێ تاکە رێک ئەوبو ئیران بێ هێزبیت چونکە؛ بارگرانیکرنا ئیرانێ دێ بەرەڤ بریتانیا زڤرینیت(FCO, 1980, No371).

دهەمان دەمدا حکومەتا بریتانیا ب شێوەکێ نهێنی عێراق چەکدکر هەر ژ سالا ١٩٨١ کو گریبەستێن بەرگریێ دگەل گرێدابوون ب بهایێ نزیکی ٣٤ میلون جونەیهێن

ئیستەرلینی (ولایتی، ١٣٧٦، ٢٢٠)، ژ ئەویٚ چەندێ ب تانكێن دژە بومب بەرگریا خوە بكەت، ئەوژی كو برێكا ئوردون هاتبوونە ڤەگوهازتن، دیسان نزیكی هزار تورومبێلێن ژ جورێ لاند روفر Land Rover یێن لەشكەری و نزیكی شێست ترومبیلێن دی ژ جورێ ئامێرێن لاسلكی پێڤە، دگەل نزیكی پێنجی ترومبێلێن ژ جورێ رەنج روڤر Rang Rover یێن لەشكەری، هەروەسا كومەكا رادارێن ژ جورێ سیملین Cymbeline ژ بو ئاگەهدارکرنا جهێ هاونا، ئەڤ هەمی پێنگاڤێن بریتانیا کرین رژدیێ لسەر دووسەریا زێدەکرنا کێشا دناڤبەرا هەردوو وەلاتاندا دكەت، ژبەركو بێ لایەنیەكا دوولایەن ل دویڤرا بوو بتنێ بو بێهێزكرنا لایەنێن پشكداری شەری بوو(محافظة، 2012، ص ٢٦؛ Waybacke Archive, 2008, (.caat.org.uk.

بێ لایەنیا بریتانیا دناڤ جەنگێ ئیران و عێراقێدا بتنێ د میدیا و راگەهاندنێدا هاتبوو چەسپاندن، بەلێ د راستیدا ئەو چەندە نەهاتبوو دیارکرن، بەروڤاژی ئەوێ چەندێ زێدەباری بریتانیا هەردوو لایێن شەری چەك دكرن، كو برێكا كومپانییێن خوە یێن ئاسایی ژی كەل پەلێن چەكی فرێدكرن، ئەو دویڤچوونێن هاتینەكرن لسەر كومپانییێن بەریتانی كو مفا ژ ئەوی شەری وەرگرتین دئەوی دەمیدا گومانێ لسەر ئەڤێ خالێ لاددەن، ژبۆ ئەوێ یەكێ ئارمانجا سەرەكی ئەوبوو چ لایەنەك ب سەر نەكەڤیت و هەڤسەنگیا هێزێ دروست بكەت، دهەمان دەمدا بێ هێز بین بەرامبەر بریتانیا بخوە و تایێ رێڤەبرنا رویدانان بكەڤیتە دەستێ بریتانیادا، دیسان ڤولپا باكورێ ئەتلەسی NATO و پاراستنا پیکهاتێن ئەوێ پێكهاتێ یا فەربوو د دەڤەرا كەنداڤیدا(الحسنی،٢٠١٤، ص٨٢)، ژبۆ پتر گەرەنتیكرنا ئارمانجین بریتانیا مارگریت تاتچەر ب گەشتەكا سیاسی - دیبلۆماسی بەرەڤ میرگەها عەرەبیا سعودیە و دەولەتین كەنداڤی دناڤبەرا روژێن ١٨ تا ٢٢ نیسانا ١٩٨١ ێ چوو بوو، واتە پشتی رویدانا شەری ب شەش هەیڤا، و دراگەهاندنێ دا دابوو دیاركرن كو مەرەم ژ گەشتا ئەوێ بتنێ ژبۆ ئارمانجێن بازرگانی و ئێمناهیی بوو، هەروەسا دیاركربوو كو **"ئەوێ چەندین كومبوون دگەل سەركردێن وەلاتین كەنداڤی گرێدانە، و لدۆر كەیسا شەرێ ئیران – عێراقێ جڤیاینە و هەولدانە كێشین دناڤبەرا ئەواندا ژ سنورین وان دەرنەكەڤن و كارتێكرنێ ل وەلاتێن دی نەكەن هەتا كێشا ئەوان دهێتە چارەسەركرن"** دیسان دابوو دیاركرن كو حكومەتا بریتانیا سێ تاوەرێن(ابراج) لەشكەری ژ جورێن ئارمیلا Armilla ژبۆ زێرەڤانیێ دناڤ كەنداڤی دا دانابوون كو بهێزێن ئارمیلا دهاتنە ناڤكرن كو هەر ژ ١٩٨٠ ژبەر مەرەما پاراستنا هاتن و چوونێن بازرگانی و رێكێن نیڤدەولەتی هاتبوونە تەرخانكرن، چونكە شەرێ ئیرانی –عێراقی گەفەك دروستكربوو لسەر راوەستاندنا بزاڤ و بەرژەوەندییێن ئەوان یێن ئابوری دكەنداڤیدا(Sick,1989, p230).

ژ هەژی گوتنێ یە چوونا مارگریتی بو وەلاتێن كەنداڤی مەترسی لسەر كارتێكرنا شەری د بەرژەوەندێێن وەلاتێن دەڤەرێدا زیدەتر لێكربوو، ئەوژی هزر دپاراستنا وەبەرهێنانێن خوەدا بكەن چ ژلایێ بازرگانیا گشتی بیت یان یا پەترۆلی دگەل بریتانیا، دیسان ئەو چەندا رویدای د بەرژەوەندیا بریتانیا دابوو، چونكە؛ زوربەیا كومپانییێن دناڤا كەنداڤیدا كاردكرن یێن بەریتانی بوون، زێدەباری پتر دەرفەت بو بریتانیا د رەخساند ریشالێن خوە ڤەگەرینتە دناڤا كەنداڤی داڤە(A.Keany& A. Cohen,1993, p57). پشتی ل تەموزا سالا ١٩٨٢ عێراقێ خوە ڤەكیشای ژ ئەردێ ئیرانێ ژێدەرەك ددەتە دیاركرن كو بریتانیا فشار لسەر عێراقێ كربوو دا ئەوێ پێنگاڤێ پاڤێژیت، چونكە؛ ئەوێ دیت كو سەركەفتنا عێراقێ یا بەردەوامە و دێ هەڤسەنگیا هیزێ دناڤا كەنداڤی دا تێك دەت، هەروەسا ئەو چەندە دێ كارتێكرنێ ل كومپانییێن ئەوێ یێن پەترۆلی كەت، دهەمان دەمدا ژ ترسا هاریكارییێن سوڤیەتێ بو ئیرانێ كو پێنگاڤێن ئەوێ بهێز بن بەرەڤ كەنداڤیڤە و ئەڤە دێ ئارمانجا خومەینی بجهـ ئینیت ژبۆ گەهشتنا شورەشا وی یا ئیسلامی دناڤا وەلاتێن دەوروبەردا، كو ئەوژی دژی پلانێن بەریتانی بوو(الحسني، 2014، ص83).

دپێنگاڤێن دیڤدا بریتانیا هەولدابوو عێراقێ ب لایەنەكێ دیڤە گرێبدەت، ئەوژی بەرێ ئەوێ ددا خوشكرنا پەیوەندییێن ئەوێ یێن دیبلۆماسی دگەل ئەمریكا ژبۆ ئەوێ چەندێ هنارتنا چەكێ ئەمریكی ب شێوەیەكێ نهێنی بەرەڤ ئیرانێ براوەستینیت، بەلێ د هەماندەمدا كومپانییێن چەكی هنارتنا پیتڤیاتییێن لەشكەری نە دراوەستاندن و دكرنە دچوارچوڤێ بازرگانیا گشتیدا، ل تشرینا دوویێ ل سالا ١٩٨٤ دا بریتانیا یا بەردەوام بوو ب هنارتنا چەكی بو ئیرانێ، بەلێ ب شێوازەكێ نوی ئەوژی چەك ب رێكا بریتانیا دچوو، بەلێ چەك بخوە بەرهەمێ ئەمریكی بوو، لدویڤ چەككرنا لایەنێن شەری دیاردبیت كو پەیوەندییێن بریتانیا و گرێدانا گرێبەستێن فروتنا چەكی ب رێكا ئەوێ پلانەكا هەڤپشك بوو ژلایێ ئەوێ و ئەمریكاڤە، چونكە؛ ئەوان دڤیا چ لایەن د سەركەفتی نەبن د ئەوی شەریدا، زێدەباری ئەوێ چەندێ بێ هێزكرنا هەردوو جەمسەرێن شەری دێ پێدڤیاتیا ئەوان بەردەوامبیت ب لایەنێن دەرەكی ڤە، و ئەڤە دێ دەرفەتێ زێدەتر رەخسینیت بەرەڤ مایترێكرنێ د گوهۆرینا ئاراستێن شەریدا بكەن(A.Keany& A. Cohen,1993, p137).

ئەگەر لێنێرین لدۆر هەلویستێ بریتانیا دەربارەی چەكرنا ئیرانێ بهێتەكرن، دهێتە دیتن كو بریتانیا هەر وەك د بەرپەرێن بوریدا دیاربووی ب نەرێنی راگەهاندبوون،

بەلێ د راستیدا وەسا نەبوو، چونكە؛ بریتانیا ل سالا ١٩٨٥ چەندین چەک برێکا ئیسکوتلەندا فروتبوونە ئیرانێ، ب تایبەت پشتی پاپورەک ژ بناڤی کلاید Clyde بەرەڤ ئیرانێ ڤە چووی، بەلێ ل ئەوی دەمی بریتانیا راگەهاندبوو کو ئەو پاپورە بەرماییێن ئێک ژ گرێبەستێن سەردەمێ شاهی بوو، دهەمان دەمدا راپورتێن وەزارەتا دەرڤەییا بەریتانی بەروڤاژیا ئەوێ گوتنێ دیاردکەن، ل دەما ل ٢٨ ئەیلوولێ دهەمان سالێدا راگەهاندبوون کو ئەوان ئیران چەک کربوو و هاریکارییێن لەشکەری بو هنارتبوون، بەلێ تەمامەتیا ئەوان هاریکاریا بوون ئەوێن لسەردەمێ شاهی(علي محافظة، ٢٠١٢، ص٢٧؛ الحسنی، ٢٠١٤، ص٨٤) ، دیسان وەزیرێ دەرڤەییا بریتانیا جیفری هاو Geoffery Howe (1983- 1989) ل ١٠ کانوونا دوویێ ل سالا ١٩٨٦ رژدییێ لسەر ئەوێ گوتنێ دکەت ل دەما دبیژیت "دڤێت ئەو شەرە بهێتە راوەستاندن و و دابوو دیارکرن کو ئەوان چ چەک نەفروشتیە ئیرانێ و ئەو بارزگانیا دهاتە کرن هەمی بەرماییێن گرێبەستێن سەردەمێ شاهی بوون"(BBC,1986,bbc.org)، ژلایەکی ڤە بریتانیا چەککرنا ئیرانێ رەتدکر، و ژلایەکێ دیڤە کومپانیین بەریتانی هاریکارییێن لەشکەری بو ئیرانێ فرێدکرن (Stothard,2011, 30 Dec; Leigh & Evans, 2013,28 Feb)، ژ ئەوانژی ل شوباتا ١٩٨٦ تانکێن لەشکەری ژ جورێن رادار و مووشەک و چەندین پێدڤیاتیێن دی کو ب بهایێ ٣٥ ملیون جونەیهێن ئیستەرلینی بەرەڤ ئیرانێ چوبوون، دیسان ل تشرینا دوویێ ١٩٨٦ نزیکی ٥٠ تانکێن ژ جورێ چیفتن و موشەکێن تانکێن دژە بومب ژ جورێ سکوربیون بەرەڤ سنوورێن ئیرانێ چوبوون، دهەمان دەمدا بریتانیا ل لایێ سنوورێن عێراقی چەندین پێکول دکرن بارزگانیا پێدڤیاتیێن شەری نەهێنە راوەستاندن، بو نموونە ئالان کلارک Alain Clark وەزیرێ بازرگانی و پیشەسازیا بەریتانی ل دەستپێکا سالا ١٩٨٧ بەرەڤ پایتەختێ عیراقێ (بەغدا) چووبوو، ژبۆ خورتکرنا پەیوەندییێن بازرگانی و پشتەڤانیا بەرهەمێ بریتانی دناڤا عێراقێدا، زێدەباری دانا قەرزێن دووم درێژ ب بهایێ ٧٥٠ ملیون جونەیهێن ئیستەرلینی، دیسان دابوو دیارکرن کو ئەو دێ ریکێ دەتە بانکێن بەریتانی قەرزێن مەزن بدەتێ، بو نموونە بانکا میدلاند Bank Midland رولەکێ بەرچاڤ هەبوو ددانا قەرزێن بەردەوام بو عێراقێ، کو برێکا ئەوێ چەندین گرێبەستێن چەکی هاتبوونە گرێدان، دیسان بریتانیا دناڤا کومبوونێن نیڤدەولەتی دا خوە ددا دیارکرن کو نە دگەل شەری یە ودڤێت ئەو هەڤرکیە بهێتە راوەستاند، لدۆر بریارا جڤاتا ئێمناهیا نیڤدەولەتی بریتانیا دگەل ئەندامێن جڤاتێ جڤیابوون، ئەوژی ژبۆ لدویڤچوونا بریارا ٥٩٨ ل تەموزا ١٩٨٧ ئەوا ژ لایێ جڤاتێ ڤە هاتییە دەرکرن و تێدا هاتبوو راگەهاندن کو دڤێت شەر بهێتە راوەستاندن دناڤبەرا ئیران و عێراقێدا (الحسنی،٢٠١٤، ص٨٤؛ محافظة،27،2012؛ المالكي، 2007، ص214).

بالیوزخانا بەریتانی ل بەغدا دویڤچوونا هەمی پیشهاتێن شەری دکر چ لایەنێ لەشکەری بان یانژی راگەهاندنێ، د ڤی واری دا دراپورتێن بالیوزخانێ دا ئاماژە ب دامەزراندنا ئیزگەیێ بەغدا ب زمانی فارسی ڤە ژلایێ دەستهەلاتداریا عێراقێ ددا، کو ئاماژە ب مەرەما ڤەکرنا وێ ددا ئەوژی بتنێ ژبو ئەوێ چەندێ بوو تێکدانێ دروستبکەت، و ئەو دەنگوباسێن دەستهەلاتا عێراقێ ڤیابان دەستوری ددانێ داکو بگەهینە ئیرانیا ب زمانێ فارسی(الحسنی، ٢٠١٤، خ٨٤)، دەربارەی ئیرانێ وەزیرێ دەرڤەیێ ئەوێ ئیبراهیم یەزیدی١٩٧٩-١٩٨٤ هەول ددا ئەوێ ناکوکیێ چارەسەر بکەت و دەست ژ شەری بەردەن بەلێ بێ ئەنجام بوو، ئیران ژی دناڤا ئەوێ هەڤرکیێ دا یا بێدەنگ نەبوو، کو لدویڤ راپورتا وەزارەتا دەرڤەییا بەریتانی دایە دیارکرن کو ئیرانێ هەوڵددا هاریکارییێن لەشکەری بگەهینە ئەوان میللەتێن دژی دەستهەلاتا عێراقی رادبوون مینا کوردا، بەلێ ئاماژە ب بارێ نەئارامێ ئیرانێ ژی ددەن و دیاردکەن، کو بارودوخێ ئیرانێ نەیێ گونجای بوو دژی وەلاتەکێ هەڤسنوری خوە رابیت مینا عێراقێ، دیسان دیار دکەن کو سەدام حوسێنێ دئەوی دەمیدا پێنگاڤێن شەری نەدهاڤێژتن نەخاسمە نیزیکی ١٠ سەرکردێن ئەوی یێن پارتا دەستهەلاتداری شیعە بوون FCO, 1980, (NO371).

لڤێرێ یا فەرە بەرسڤا چەند پرسیارەکێن گرنگ بهێتە دان ئەوژی: ئەرێ پشکداریا سەدام حوسێن دشەری دا ب رەنگەکێ پشتراستی کو گەرەنتیا سەرکەفتنا خوەدکر، نەژ هەژی ئەوێ چەندێ یە گومان لسەر پشکداریا ئەوی دروست بن؟ ئەرێ سەدام پشتراستێ پشتەڤانیا کێ بوو؟ و چەوا ب ئەوێ پێنگاڤا مەزن رابوو دژی وەلاتەکێ مینا ئیرانێ ب شورەشێ دەزگەهێن خوە رێکخستین؟ بەرسڤ بەرەڤ پشتەڤانیا بریتانیا و ئەمریکا دچیت، ب تایبەت وەلاتێ ناڤبریێ ئێکێ؛ چونکە دهەڤرکیا کێمکرنا رولێ خوەدابوو دناڤا ئیرانێ دا، ب تایبەت پشتی داخستنا بالیۆزخانەیا بەریتانی، کو ئەو چەندە بوو ئەگەرێ دروستکرنا مەترسیێن ئابوری لسەر دەستهەلاتداریا بەریتانی، و گرنگیا ئەوێ یەکێ د هەولێن بەریتانیدا دەردکەت، ل دەما چەندین جاران بەرەڤ دەستهەلاتداریا ئیرانی دچیت ژبۆ دوبارە ڤەکرنا بالیۆزخانەیا ئەوێ دناڤا ئیرانێ. لڤێرێ راوەستیان و روهنکرنەک دڤێت دناڤا ئەڤی بابەتیدا، ئەوژی لسەر دوو خالێن دەست نیشانکری، ئێک لدۆر راپورتێن بەریتانی و دەربارەی زانینا ئەوان ب پینگاڤین هەردوو وەلاتان، و رژدیێ لدۆر پلانێن بەریتانی بهێتە کرن کو یا هوشداربوو لسەر هەمی رویدانان، دیسان کا تا چ رادە بریتانیا یا هوشداربوو دگەل کارمەندێن خوە کو د هویربین بن دەربارەی پینگاڤین هەردوو لایان و دانا

پێشبینیێن دجهێ خوەدا لدۆر دیارکرنا ئاراستێ ریڤەچوونا بارودۆخان(A. Keaney&A. Cohen 1993,p 107,)، و یا دوویێ دەرباره زۆرینەیا ڤەکولینێن بزمانێ عەرەبی د ئەوی دەمیدا دەربارەی پیزانێن شاش لدۆر بەریتانی دناڤا ئیرانێدا کو دیار دکەن ب ناڤێ (بالیۆزخانەیا بەریتانی)، ل ئەوی دەمیدا بریتانیا هەمی هەولدان بالیۆزخانێ ڤەکەن، بەلێ ئێرانێ رێک نەددایێ و هەمی برێکا ئوفیسا کاروبارێن بەرژەوەندیێن بەریتانی دناڤا بالیۆزخانەیا سویدیدا دهاتنە تومارکرن و هەر پیزانینەکا دەربارەی ناڤخوییا ئیرانێ ب شێوەکێ نهێنی دهاتە هنارتن بو وەزارەتا دەرڤەییا بەریتانی(FCO, 1980, NO372/4).

سێ: هەولێن بریتانیا ژبۆ کونترولکرنا رویدانێن شەری

بریتانیا باشی دزانی ئەو هەردوو تایێن بهێز دناڤا کەنداڤی دا ئیران و عێراقن و بتنێ ئەو تشتێ هێزا هەردوولایان تێک بدەت تایێن مەزهەبی و کێشێن میژوویی نە، ژبەر ئەوێ یەکێ مایتێکرنا بەردەوام د لڤاندنا ئاراستێن مەزهەبی دا تێکدان دروست دکرن، و کێشە مەزنتر لێدکر و هەولێن بریتانیا ژبۆ کونترولکرنا رویدانێن شەری مەزنتر دبوون، چونکە چەند کێشە مەزنتر لێبهێت و هەر لایەک هێزا خوە ب مەزێخیت دێ پێدڤیاتیا هەردوولایان ب لایێ سیێ پتر بیت ژبۆ دیارکرنا لایێ سەرکەفتی دشەری دا کو ئەوژی بریتانیا بوو، دیسان ڤەگەراندنا هێزا بریتانیا نەبەس دکەنداڤیدا بەلێ دناڤا ئیرانێ ژیدا دی مسوگەرکەت. لدویڤ راپورتێن بەریتانی ل ١٨ ئەیلوولێ ل سالا ١٩٨٠عێراقێ هەولددا لایەنێن دیبلۆماسی ژبۆ لایێ خوە بکێشیت، ب تایبەت ل دەما داخواز ژ دەستەیا نەتەوەیێن ئێکگرتی(هیئة الامم المتحده) کری لدویڤ رویدانێن دناڤبەرا ئیران و عێراقێدا رویداین بچیت، نەخاسمە دسالێن دوماهیا حەفتییا ژ سەدەیێ بیستێ دا، و دهەمان داخوازیدا ئاماژە ب پێنج خالان دابوو ژئەوانژی کو ئەو جڤاتەکێ لدویڤ ماددەیا ٩٩ ژ میساقا نەتەوەیێن ئێکگرتیی دروست بکەن، لدویڤ دیارکرنا هەلویستێ خوە دچوارچوڤێ خالێن دیارکی دا ژ هەلوەشاندنا پێکهاتا جەزائیر یا سالا ١٩٧٥ ، هەر ژ ١٧ ئەیلوولا ١٩٨٠ و ئەڤ بریارە لدویڤ تەوەرێ چوارێ یا پێکهاتێ هاتبوو دەرکرن، چونکە؛ ئیرانێ سەرپێچیا ل پێکهاتێ کری، و وەزیرێ دەرڤەییێ عێراقێ ل ئەوی دەمی رژدی لسەر بەلاڤکرنا ئەوی تەوەرێ و سەرپێچیا ئیرانێ کربوو، ئەوژی کو بهێتە بەلاڤەکرن لسەر هەمی ئەندامێن جڤاتا ئێمناهیا نیڤدەولەتی، ژبەرکو عێراق د ئەوان سالێن بەری شەریدا هەمی شیانێن خوە مەزاختبوون ژبۆ پێگریکرن ب پێکهاتێ و بەندێن وێ، دیسان دابوو دیارکرن چ دەما عێراقێ مەرەمێن بەرفرەهکرنا سنوران و گرتنا ناوچێن ئیرانێ نەبوون، بەلێ زێدەگاڤێن ئیرانێ عێراق نەچارکربوو ئەو پێنگاڤێن خوە پاراستنێ پاڤێژن بەرامبەر ئیرانێ (FCO,1980,No210; Runffner, 2010,p72).

ژ هەژی گوتنێ یە دویڤچوون لدۆر ئەگەرێن سەرەکی یێن شەری بهێتە کرن ب تایبەت دناڤ بەلگەنامەیێن بەریتانیدا، کو ل ٣ تشرینا دوویێ ل سالا ١٩٧٩ ئاماژە ب سەرۆکێ عێراقێ یێ بەرێ سەدام حوسێن ددەت دەربارەی دیارکرنا سێ خالێن گرنگ لدۆر پەیوەندییێن عێراق و ئیرانێ، کو دڤێت ژ ئەوان خالان دەرنەکەڤن، ئەوژی: یا ئێکێ پیگری ب پەیمانا جەزائیرا یا سالا ١٩٧٥ نەهاتبوو کرن ئەوا دناڤبەرا عێراق و ئیرانێ دا هاتییە گرێدان دەربارەی دیارکرنا سنوران، و یادوویێ دەستهەلاتداریا ئیرانێ ماڤێ ئوتونومی نەدابوو کێم نەتەوێن دناڤا خاکا ئیرانێدا، هەروەسا یاسیێ ئیرانێ هێزێن خوە یێن لەشکەری ژ گزیرتێن (طنب الکبری، طنب الصغری و ابو موسی) نەڤەکێشابوون (دهقانی فیرواز آبادی، ١٣٨٢، ص ٧٨ ;Runffner, 2010,p72؛ البدران والمیاحي، 2016، ص59). دیسان ل نیسانا سالا ١٩٨٠ عێراقێ هەمان داخوازی بەلاڤەکرنە ڤە، زێدەیی لسەر دانا هوشداریا لدۆر خوە ڤەکێشانا ئیرانێ ژ شەت و ئەلعەرەب و گزیرتێن ناڤبری و ڤەگەراندنا سنوورێن ئەوێ یێن بەری سالا ١٩٧٥، زێدەباری دان پێدان ب نەتەوایەتیا عەرەبیا خوزستانێ کو عەرەبستانە، بەلێ ئیرانێ ئەو چەندە ب گرنگی وەرنەگرتبوون، دئەنجامدا ل ١٧ ئەیلوولا سالا ١٩٨٠ سەرۆکێ عێراقێ پێکهاتا جەزائیر هەلوەشاند، و راگەهاند ئیرانێ زێدەگاڤی یا لسەر سنوورێن عێراقێ یا کری، ب تایبەت هێرشێن ئەوان بو سەر ناوچێن خانەقین و مەندەلی وزرباطە و دەڤەرێن پەترۆلی، لڤێرێ بریتانیا ئەو پێنگاڤە ب دەستپێکا شەری دانابوون، وەک پێنگاڤێن بەرگریێ ژلایێ عێراقێ دابوونە دیارکرن(البدران والمیاحي، 2016، ص83).

سەرۆک وەزیرا بەریتانی مارگریت تاتچەرێ هەر وەکی هاتییە دیارکرن کو ل دەسپیکێ بێ لایەنیا خوە راگەهاندبوو، بەلێ ل ١٩ ئەیلوولێ ل سالا ١٩٨٠ راگەهاندبوو کو ئەو دێ بەرژەوەندیێن بەریتانی پارێزت لهەر جهەکی بیت، دیسان د کومبوونەکێ دا بەریتانیدا دگەل شاندێ فەرەنسی ب سەروکاتیا سەرۆکێ فەرەنسی جیسیکار Valery Giscard ١٩٧٤-١٩٨١راگەهاندبوو کو پەیوەندییێن بەریتانی – فەرەنسی دێ هێنە پاراستن، ل ڤێرێ بریتانیا باش دزانی د ئەوی دەمی دا فەرەنسا و عێراقێ پەیوەندییێن ئەوان دخوەش بوون، ژبەر ئەوێ یەکی د پروسێسا ریڤەبرنێن بەریتانیدا داڤێن پاراستنا بەرژەوەندیێن خوە برێکا پەیوەندییێن دیبلۆماسی ل جهێن شولەژێ مینا فەرەنسا دپاراستن، واتە شیا ب رێکا فەرەنسا پەیوەندییێن خوە دگەل عێراقێ ژی مسوگەربکەت چونکە ل وی دەمی دا فەرەنسا پەیوەدنییێن باش دگەل عیراقێ هەبوون، لەورا بریتانیا

كاردكر بو پاراستنا بەرژەوەنيين خوە ل عيراقى ب رێكا پەيوەنديێن ئەوێ يێن باش دگەل فەرەنسا، و بڤى رەنگى بەرژەوەنديێن ئەوێ لعيراقێ دهاتنە پاراستن(A. Styan, 1999,p 148&174;FCO, 1980, No211/4)، د ئەوى دەميدا وەزيرێ دەرڤەيێ فەرەنسى جين فرانشيوس پونسێت Jean Francois Poncet ١٩٧٨-١٩٨١بو دابو ديارکرن، کو دێ دويڤ چوونێ د کاروبارێن هەردوو وەلاتان دا کەن، واتە ئيران و عێراقێ و ئەو دێ هەولدەن برێکا رەخساندنا جورينەيێن چەکى دگەل بريتانيا بارودوخا برێڤەبەن، بەلێ تاتچەر بو فەرەنسا دابو ديارکرن کو دڤێت ئاگەهدارىن و ب ب هشيارى ماددێن يورانيوم و ئەتومى رادەستى عيراقى بکەن، چونکە جهێ مەترسيێ يە و بهێزبوونا وەلاتەکێ مينا عێراقێ دهێزا ئەتوميدا دێ بيتە ئاستەنگەک دهەڤرکيا نيڤدەولەتيدا، دهەماندەمدا وەزيرێ دەرڤەيێ فەرەنسى بو بريتانيا دابوو ديارکرن کو چ مەترسى لسەرئەوێ يورانيوما رادەستى عيراقێ دکەن نينن، چونکە ئەو رێژەيا کرين ل وى دەمى نابيتە جهێ مەترسيێ(Muse, 2021, p11; البدران والمياحي، 2016، ص٦٠)، لڤێرێ خويا دبيت کو لايەنێن تومەتبارکرى د گەهاندنا چەکێن ئەتومى بۆ وەلاتێن عيراق و ئيرانێ کو فەرەنسا و بريتانيا بوون، چونکە ئەوان ب ئەوى شێوەى تومەت لسەر خوە سەپاندن، چونکە بەلاڤەکرنا ماددەکى ئەتومى د دادگەهێن نيڤدەولەتيدا ب دژى ياساێن مروڤايەتيێ دهێتە دانان.

بريتانيا لدويڤ پلانێن عێراقێ دچوو لدۆر چەوانيا دەستپێکرنا شەرى ژبۆ ئەوێ چەندێ دوويڤچوونا چەوانيا سەرەدەريکرنا پێنگاڤێن ئەوێ بکەت، ل ٢٢ ئەيلوولا سالا ١٩٨٠ ل دەما عێراقێ شەر راگەهاندى و هێرش لسەر سێ تەوەران بربوونە سەر ئيرانێ، کو مەرەم ژێ داگيرکرنا دەڤەرێن باشورى بوون ژ ئيرانێ، ئەوژى خوزستان ژبۆ جوداکرنا دەڤەرا شەت و ئەلعەرەب ژ پارچێن دى د ئيرانێدا، ديسان دابينکرنا دەڤەرەکا هێمن لسەر توخيبێن باشورى دئيرانێدا، هەروەسا تەوەرى دوويێ هەردوو باژێرێن خرمەشەهر و عەبادان دورپێچکربوون، چونکە دوو دەڤەرێن ئيستراتيجى بوون، دتەوەرێ ناوەنديدا دەڤەرا مەهران گرتبوون کو بەرەڤ چيايێن زاگروس چوبوون، ژلايێ باکورى ڤە کەلها شيرين گرتبوون ل کوردستانا عێراقێ ژبۆ دروستکرنا جهێن بەرگريێ بو بەرەڤانيکرنێ ژ سلێمانى و کەرکوکێ، سەبارەت ئيرانێ لدەستپێکێ ئامادەکاريين ب ئەوى رەنگى نەکربوون لدۆر ئەوێ يەکێ بەرگريێ ژ خوە بکەن، بەلێ دبەرسڤدانا هێرشێن عێراقيدا ئێکسەر ژلايێ هێزين خوە يين توخيبێن باکوريڤە دگەل ئێکەتيا سوڤيەت بەرەڤ روژهەلاتێ کوردستانێ و خواروچووبوون و هەولدان هێزين عێراقێ ئاسێبکەن، ل ئەوى دەمى وەزيرێ

دەرڤەيێ بەريتانى دەنگوباسێن شەرى گەهاندبوونە تاتچەرێ و دابوو ديارکرن، کو عێراق بهێز يا شەرى دکەت و پێشبينى دهێنە کرن بسەرکەڤيت، بەلى تاتچەر يا پشتراست بوو کو ئيران وەسا ب ساناهى ناکەڤيت(Thatcher, 1993, p77).

دگەل ئەوێ يەکى دا د جڤاتا ئێمناهيا نيڤدەولەتيدا دەنگێ بريتانيا دگەل راوەستاندنا شەرى بلند ببوو دناڤبەرا ئيران و عێراقێ دا، کو لدۆر ئەوى ئاوەيى بريتانيا ل ٢٤ ئەيلوولێ ل سالا ١٩٨٠راگەهاندبوو کو دڤێت پلانێن ئيستراتيجى بهێنە دانان ژبۆ راوەستاندنا شەرى، ديسان دڤێت جڤاتێن نيڤدەولەتى رويشتنا سازبکەن ژبۆ دارێژتنا سياسەتا دناڤبەرا ئيران و عێراقێدا، چونکە دوو وەلاتێن گرنگن دناڤ کەنداڤى دا کو ئێک ژ ژێدەرين بەرچاڤێن بازرگانى و هاتن و چوونا نيڤدەولەتينە، ب تايبەت د کومبوونا ژمارە ٢٢٤٧ دا ل ٢٦ ئەيلوولا هەمان سالدا داخواز ژ نوينەرێ عيراقێ هاتبووکرن ئامادەبيت بتنێ وەک ديارکرنا هەلويستێ عێراقێ ژ راوەستاندنا شەرى، بەرامبەر ئەوێ يەکێ ل ١٥ ى تشرينا ئێکێ ل ١٩٨٠ لدويڤ کومبوونا ژمارە ٢٢٥٠ شنى داخواز ژ ئيرانێ کربوون ئامادەبيت بێى کو مافێ دەنگ دانێ هەبيت، د ئەنجامدا ل ٥ تشرينا دوويێ ١٩٨٠ سەرۆکێ جڤاتا ئاسايشا نيڤدەولەتى برياردان دويڤچوون ژبۆ بابەتێ هەڤرکيێن ئيران و عێراقێ بهێتە کرن، بەلێ د سنورداركرين ب رێکێن ئاشتيێ ڤە (The Security Council, 1980, p23).

سەروک وەزيرێن بەريتانى تاتچەرێ داخواز ژ دەولەتێن عەرەبى و ئيسلامى کر رابن ب پێکئينانا ليژنەيەکێ، ژبۆ ئەوێ چەندێ ب ئەرکێ دوويڤ چوونا بابەتى رابن، لسەر ئەوان لێدوانێن تاتچەرێ راگەهاندين ل ٢٤ ئەيلوولا هەمان سالدا، دئەنجامدا جڤاتا ئاسايشا نيڤدەولەتى ب هەولێن بەريتانى و ئەمريکى کومبوونەک هاتە سازکرن لدۆر کێشا شەرێ عێراق و ئيرانێ، ب تايبەت لدۆر گەرەنتيکرنا پاراستنا پەترۆلا کەنداڤى، هەروەسا لدۆر دويڤچوونا کێشا بارميتێن ئەمريکى کو ل ئەوى دەمى ببوو کێشەيەکا نيڤدەولەتى(Associated Press, 2010, deseret.com)، ديسان ئەمريکا هەردەم دناڤا هەر کومبوون و دانوستاندنێن خوەدا ئاماژە ب پشتەڤانێن سەرەکى لدۆر کەيسێن روژهەلاتێ ئەوژى بريتانيا و فەرەنسا دکر، کو سەرۆکێ ئەمريکا ل ئەوى دەمى جيمى کارتەر نامەکا نهێنى ل ٢٥ ئەيلوولا ١٩٨٠ بو تاتچەرێ فرێکربوو، و تێدا ئاماژە ب دروستبوونا مەترسيێ لسەر هناردنا پەترۆلا کەنداڤى کربوو، ب تايبەت ژ سعوديێ و دەڤەرێن دى يين کەنداڤى نەخاسمە گران بوونا بهايى ئەوێ، ديسان ئەو دێ شێن خوە ل ئەنجامێن شەرى گرن، بەلێ نەشێن ئەوێ رەنگڤەدانێ لسەر دەولەتين کەنداڤى براوەستينن، ل ڤێرێ تايێن پلانێن بريتانيا زيدەتر ئاشکەرا

دبن ژلایێ پیشبینیێن ئەوان دشەری دا، كو هەردوو لا بێ هێزبن و بارودۆخی ب رەخسینن ژبۆ چوونا بریتانیا بو ناڤ كەنداڤیدا، و ژبۆ ئەڤێ مەرەمێ بەردەوام كوومبوون دهاتنكرن، د ئەنجامدا بریار هاتبوو دان ب دانانا هێزێن بەریتانی دناڤا دەڤەرێن كەنداڤیدا ژبۆ ئەوێ چەندێ پاراستنا بازرگانیا پەترۆلێ بهێتەكرن، هەروەسا دویڤچوونا بابەتی دگەل ئەوان وەلاتان بهێتەكرن ئەوێن بەرژەوەندی دناڤا كەنداڤیدا هەین، ژبۆ دارێژتنا پلانێن هەڤپشك لسەر هەر رویدانا ئەوێن ژ ئەگەرێ شەری دروست دبن، بو نموونە بریتانیا دگەل ئەمریكا بنگەهەكێ پاپورێن ژێردەریایی(غواصە) ئەتومی دگەل نزیكی ٢٠٠ بنگەهێن موشەكێن كوژەك(صاروخ) ل دویڤ سیستەمێ ئەتومی دابین كربوون، ئەوژی ژبۆ مەرەما پاراستنا وان نەبتنێ دكەنداڤی دا، بەلێ ژ مەترسیێن سوڤیەتێ ژی(زناد،١٩٨٥،ص٥٧).

تاتچەرێ د هەمان دەمدا نامەك ژ سەرۆكێ فەرەنسا گەهشتبوویێ و تێدا ئاماژە ب نامەكا سەدام حوسێنی كربوو كو ژلایێ سەدامی ڤە بو هاتبوو هنارتن و داخوازا هاریكاریێ كربوو، لدور بابەتی ئاماژە ب نوینەرێ سەرۆك وەزیرێن عیراقی ل ئەوی دەمی طارق عەزیزی هاتبوو كرن، كو لدویڤ داخوازیا سەدامی هاتبوو پێشوازیكرن ژلایێ فەرەنساڤە و بو دابوو دیاركرن، كو عێراقێ ئارمانجێن داگیركرنا ئیرانێ نینن، بەلێ ئەوان دڤێت توخیبێن خوە بپاریزێن، دگەل ئەوان رونكرنا سەرۆكێ فەرەنسی دابوو دیاركرن كو دانوستاندن دگەل عێراقێ گەهشتبوو ئەوێ چەندێ كو چ كێشە روینەدەن د پاشەروژێ دا و دڤێت ئیران ژی بهێتە سەر هێلا چارەسەریێ، بەلێ دابوو دیاركرن كو ئارمانجا عێراقێ یا بەرەڤ ئازادیا هاتن و چوونێ چووی دناڤا كەنداڤی دا، ب تایبەت ل دەربەندێ هورمز، دهەمان دەمدا عەزیزی دابو دیاركرن كو دڤێت ئەو پشتەڤانیا ئەوان بكەن لدۆر رەخساندنا پالپشتیا بەردەوام دناڤا شەریدا، لڤێرێ مەرەما عێراقێ ئەو بوو پشتەڤانیا نیڤدەولەتی بو خوە پەیدابكەت، ژبۆ ئەوێ چەندێ دیاربكەت ئەو بەرژەوەندیێن ئەوان دناڤا كەنداڤیدا تێك نابەت، بەلێ دهەمان دەمدا دێ بخوە رێكێ ڤەكەت بەرژەوەندیێن عێراقی ژی بهێنە رێزا وەلاتێن مەزن، و دڤێت بیروبوچوون گشتی دگەل ئەوان بن دژی ئیرانێ(الناهي،1999، ص151؛ العلي، 1986، ص14).

ل دوماهیا ئەیلوولا سالا ١٩٨٠ دەزگەهێ (بی بی سی BBC)راگەهاندبوو كو هاتنوچوونا بازرگانیا پەترۆلێ دناڤا كەنداڤی دا هاتبوو راوەستاندن، دیسان تاتچەرێ داخوازا دویڤچوونا بابەتی كربوو و خویا ببوو كو دەرگەهێن شەت و ئەلعەرەب ژی هاتبوونە گرتن، لڤێرێ تاتچەرێ بفەردیت لدویڤ پلانێت كارتری بچیت و ل ٢٦ ئەیلوولا سالا ١٩٨٠ نامەكا نهێنی بو كارتەری فرێكربوو و تێدا دیاركربوو كو ئەو خالێن ژبەری نها ئەمریكا ئاماژە پێداین ژ دویڤچوونا كەیسا شەرێ ئیران و عێراقێ بەرچاڤ هاتینە وەرگرتن، هەروەسا دڤێت كونترولا بارودۆخا بهێتە كرن ئەگەر دێ تەرازیێن هێزێ دناڤا كەنداڤیدا هێنە گوهۆرین، دیسان دابوو دیاركرن كو پاپورێن ئەوێ یێن بەرگریێ یێ بەرەڤ هونگكونگێ دچن، بەلێ ئەو دشێن هەردوو پاپورێن شەری دناڤا دەریا ناڤەراستدا رێكا ئەوان بەرەڤ كەنداڤی بگوهۆرن و ب مەرەما بەرگریێ رابن(Thatcher Archive, 1980,No 2616302)، ب گورەی ئەوێ چەندێ ل ٣٠ ئەیلوولا سالا ١٩٨٠ بەرەڤ كەنداڤی چوبوون، زیدەباری بریتانیا داخوز ژ فەرەنسا كربوو ئەوژی هێزێن دەریایی د كەنداڤی دا زێدەكەن و دئامادەباشیێی دابن ب مەرەما چاڤدێریا بهایێ پەترۆلێ، هەروەسا نەهێلن كارتێكرنا شەری لسەر پەیدابیت، هەروەسا بریتانیا بەردەوام دوپاتی ل سەر گرنگیا ئەنجامدانا كومبونان دگەل هەڤپەیمانیێن خوەیێن ئەمریكی و فەرەنسی دكر، داكو ئێك سیاسەت دابرێژن بەرامبەر هەر پێشهاتەكا ل دەڤەرا كەنداڤی پەیدابیت، ب تایبەت دژی هەولێن ئێكەتیا سوڤیەت بو بەرفرەهكرنا دەستهەلاتداریا خوە ل دەڤەرێ (Vinen,2012, p199).

چوار: رولێ بریتانیا د سنوردارکرنا هاریكاریێن وەلاتێن كەنداڤی دشەریدا

پێنگاڤێن چاڤدێریا شەری ل ژێر سەرپەرشتیا هویر ژلایێ تاتچەرێ ڤە هاتبوونە دانان، چونكە ئەوێ باش دزانی كو عێراق بساناهی نەشێت سەركەفتنێ لسەر ئیرانی بینیت، ژبەركو ئیران لژێر چاڤدێریا بریتانیا هاتبوو چەككرن و باش دزانی هێزا ئەوێ تا چ رادەیە، دهەمان دەمدا بەهانەیێن عێراقێ ژ كێشێن سنوری و تێكدانێن ناڤخوویی دديار و ئاشكەرابوون ، نەخاسمە ئەوان نەبتنێ شەر دكرن د چوارچوڤێ سەركەفتنێن ئیرانیدا، بەلكو عێراقێ ژی دڤیا بیروبوچونێن عەرەبی بۆ لایێ خوە بكێشیت(ابو غزالة،1993، ص59؛ Thatcher Oral History, 1995,pbs.org)، بو نموونە عیراقێ گازیا هاریكاریێ گەهاندبوونە شاهێ ئوردونێ، ئەوژی ئەلحوسێن كورێ تەلالی ١٩٥٢-١٩٩٩، ل ئەڤێرێ دەستهەلاتا عێراقێ روژ بو روژێ دزانی كو دڤێت پلانێن باش ب دارێژیت دەربارەی چەوانیا سەرەدەریێ نەبەس دگەل ئیرانێ بەلێ دگەل بریتانیاژی، چونكە ئەو ئێك ژ ئەگەرانە پالپشتی بو ئەوان دروستبت و بەرەڤ سەركەفتنێ بچن، دهەمان دەمدا بریتانیا دڤیا ئیرانێ لاواز بكەت، بەلێ دهەمان دەمدا نەدشیا ب ئاشكەرایی پشتەڤانیا عێراقێ بكەت، و ب ئەوێ چەندێ عێراق یا شەهرەزابوو دەستێ هاریكاریێ ژ وەلاتەكێ بخوازیت بنیاتێن بەریتانی تێدابن ئەوژی ئوردون بوو، كو لدویڤ راپورتەكا نهێنی ل ٢٧ ئەیلوولا سالا ١٩٨٠ دیار دبیت وەزیرێ دەرڤەیی یێ ئوردونێ ب نهێنی راپورتەكێ بو وەرزارەتا دەرڤەییا

بەریتانی فرێدکەت و تێدا دابوو دیارکرن، کو شاندێن عێراقێ بەرەڤ ئوردون هاتبوون ب مەرەما داخوازیا هاریکاریێ، و ئەو نەشێن چ پێنگاڤا پاڤێژن بێ ی دەستویریا بریتانیا(FCO, 1980, No439).

ژلایەکێ دیڤە وەزیرێ دەرڤەییا سەلتەنا عومانێ قەیس ئەلزاوی دیارکربوو کو ل ٢٦ ئەیلوولا سالا ١٩٨٠ عێراقیان هەمان داخوازیا هاریکاریێ ژ ئەوان خواستیە، و ئەو دشێن دئەوی دەمێ هەییدا هاریکاریێن لەشکەری بدەتێ، ب تایبەت د هێرشێن عیراقیان لسەر گزیرتێن (طنب الكبرى و طنب الصغرى و ابو موسى) و هەڤرکیێ دگەل هێزێن ئیرانێ بکەن، دیسان بو بریتانیا دیارکربوو کو عومانێ ب فەر دیتبوو داخوزایا عێراقیان رەت نەکەن، چونکە؛ خومەینی جهێ نەئارامیێ یە دناڤا کەنداڤی دا(FCO, 1980, No268)، د ئەوان پێنگاڤین سەلتەنا عومانێ هاڤێتین دیار دبیت کو ئەوان باش دزانی بریتانیا دڤێت پێنگاڤێن عومانێ براوەستینن، بەلێ عومانێ ئێکسەر بریارا خوە دا و پاشان پێزانین لدویڤ پلانێن خوە بۆ بریتانیا هنارتن، بەلێ بەرپرسێ کاروبارێن بەریتانی دناڤا سەلتەنا عومانێ دا دابوو دیارکرن، کو بریتانیا یا پێ خوەش بوو ژ بریارێن دەستپێکا شەری و بێ لایەنیا سەلتەنا عومانی، بەلێ ئەو پێنگاڤا هاتییە هاڤێژتن د بەرژەوەندیا ئێمناهیا گشتیدا نینە، و دڤیا دەستهەلاتا سەلتەنا عومانی یا هایداربا ژ ئەوان ئەنجامێن ل دویڤرا بهێن؛ چونکە گەلەک دەم نەڤەکێشا و ئیرانیا لێگەریان ل جهێ هاڤێتنا موشەکێن کوژەکێن دناڤا شەریدا بەرەڤ دەربەندێ هورمز کرن کا ژکێڤە دهێن و ئاراستێن هاڤێژتنا ئەوێ ل کیڤەنە، دهەمان دەمدا دڤێت بزانن پێنگاڤێن وەسا پلان بو دهێنە دانان ژ بەر هاریکاریێن دەرڤەیی و ئەگەر هات و زیان ڤێ کەڤتن بریتانیا نەشێت ئێکسەر مایتێکرنێ تێدا بکەت(Thatcher Oral History, 1995,pbs.org).

بریتانیا هەلددا کێشەیا شەرێ عیراقێ و ئیرانێ مەزنتر و بەرفرەهترنەبیت، و کاردکر ئەڤ شەرە نەبیتە شەرێ ئیرانێ دگەل دەولەتێن عەرەبی، چونکی بریتانیا ئەو پێنگاڤێن سەلتەنا عومانی هاڤێژتین وەکو دەستپێکەکا ئێکگرتنا عەرەبی دژی ئیرانێ دهژمارت و دديت ئەڤ شەرە دێ ژ چارچوڤێ شەری دگەل عیراقێ دەرکەڤیت و بیتە شەرێ ئیرانێ دگەل دەولەتێن عەرەبی، و ئەڤ چەندە دێ بیتە مەترسی لسەر بەرژەوەندیێن بریتانیا لدەڤەرێ. لەورا سەروک وەزیرا بەریتانی تاتچەرێ دنامەیەکا خوەدا بو وەزیرێ دەرڤە دیارکربوو، ئەو پێنگاڤێن دناڤا کەنداڤیدا دروست دبن ب تایبەت دەربارەی دیارکرنا تایێن هەڤدژی یەک دڤێت چاڤدێریا ئەوان بهێتەکرن، زێدەباری دیارکرنا خالێن پێدڤیاتیا هەر لایەکی و دویڤچوون لسەر بهێتەکرن ژبۆ پاراستنا ئاراستێن سیاسەتا بەریتانی، وەزیرێ دەرڤەیی د بەرسڤدانا خوەدا دابوو دیارکرن کو ئەوان ب رژدی ئەو چەندە لبەر چاڤ وەرگرتیە، و ئێکەم پینگاڤ هاڤێتی ئەوژی هوشداری بو هەمی وەلاتێن کەنداڤی یێن عەرەبی و شانشینا ئوردونێ فریکربوو، و دابوو دیارکرن دڤێت لدۆر پێنگاڤێن خوە دهشیاربن؛ ژبەرکو مەترسی لسەر دروست بوونا تێکدانەکا بێ سنور هەیە، هەروەسا وەزیرێ دەرڤە گرنگی ب شاهێ ئوردونێ ددا دئەوێ کەیسێ دا، کو ژلایەکی ڤە دشیا کارتیکرنێ ل سەلتەنا عومان بکەت ژبەرکو پەیوەندییێن ئەوان دباشبوون دگەل، ژلایەکێ دیڤە کارتێکرنێ ل عێراقێ بکەت ژبەر هەمان ئەگەر. مایتێکرنا بریتانیا ژ پاشگەزیا سەلتەنا عومانێدا هەمی ژبەر ترسا بریتانیا بوو، ئەوژی زێدەتر پەیوەندییێن ئەوێ دگەل ئیرانێ تێکبدەت، چونکە؛ بریتانیا ل ئەوی دەمی دپلانێن ئەوێدا بوو بالیۆزخانەیا خوە جارەکا دێ ل ئیرانێ ڤەکەت و ئەگەر هاریکاریێن عومانی دبەردەوامبوون دی بریتانیا ژی ئێختە دناڤ کێشێدا ژبەرکو بریتانیا ئێک ژ وەلاتێن دیاربوو درێڤەبرنا دامودەزگەهێن عومانێدا(FCO,1980, No1630).

سەبارەت رژدیا بریتانیا لسەر هەلویستێ خوە دەربارەی ئیرانێ لدۆر پشت راستیا ئەوێ بوو، کو هێزەکا دەریاییا موکوم یاهەی، لسەر ئەوێ چەندی وەزیرێ دەرڤەییا بەریتانی بەلێن لسەر هێزا ئیرانێ دابوو کو بو ماوێ چەندین سالان راهێنانێن لەشکەری ژلایێ بریتانیاڤە هاتبوونە دان ژبۆ رێکخستنا هێزێن چەکداری برێکا راهێنەرێن شەری یێن بەریتانی، و ئەو چەندە هەر ژ بەری شورەشا ئیسلامی دەستپێکربوو، زێدەباری هەبوونا هژمارەیەکا زۆرا چەکی د کوگەهێن ئیرانیدا ئەوێن برێکەکا نهێنی هاتبوونە دروستکرن ژلایێ دەستهەلاتداریا بەری شورەشێدا، کو ئەوێ یەکێ بنیاتەکێ بهێز بو ئیرانێ دانابوو، ئەوژی گەرەنتیا پاراستنا ئیرانێ دکر ژ هەر شەرەکێ د پاشەروژدا رویدابا(البدران والمياحي، 2016، ص٧١) ، ژبەر ئەوێ چەندێ بریتانیا دماوەیێ شەریدا مینا تورەکا راگەهاندنێ دناڤا دەولەتێن کەنداڤیدا لێهاتبوو، بو نموونە هەولددا هەر پێنگاڤەکا ئیرانێ یان عێراقێ هاڤێژتبا ئێکسەر دگەل وەلاتێن مینا سعودیێ و ئیمارات و ئوردن و سەلتەنا عومانێ کوم بیت، و ئێکسەر دەنگوباسێن شەری پێ رادگەهاندن و بۆ ئەوان دیاردکر کو ئەو دشێت هاریکاریا ئەوان بکەت وەک رێنیشاندەر ژبۆ پاراستنا سنوورێن ئەوان وەلاتان ژ شەری، و دهەمان دەمدا دگەل هەردوو وەلاتێن پشکدار دشەریدا د جڤیا، لدۆر گرێدانا گرێبەستێن چەکی بنهێنی و گوهۆرینا رویدانێن شەری لدویڤ بەرژەوەندیا بەریتانی، بو نموونە ل ٢٧ ئەیلوولا سالا ١٩٨٠ دگەل سەرۆک وەزیرانێن ئیماراتێن عەرەبی شێخ راشدی(١٩٥٨- ١٩٩٠)جڤیابوون لدور بابەتێ ناڤبری، دیسان بو دابوو دیارکرن کو عێراقێ هەوڵ داینە دگەل سەلتەنا عومانێ کوم بیت و شیایە

رازیبوونا دەستهەلاتداریا عومانێ ب دەستخوەڤە بینیت دەربارەی ب دەستڤەهینانا هاریكاریێن لەشكەری، دهەمان دەمدا دێ هێرشێ بەتە سەر هەرسێ گزیرتێن ئیرانێ دناڤا كەنداڤیدا(طنب الصغری و طنب الكبری و ابی موسی) ئەوێن بریتانیا دیاردكرن كو ب دیتنا وان د رەسەناتیا خوەدا ب مولكداریا ئیماراتێن عەرەبی دهاتنە دانان، لڤێرێ مەرەما بریتانیا ئەو نەبوویە شەرعیەتا گزیرتا دیاربكەت كا بو كیش لایی دچن، بەلێ ئەوان بتنێ دڤیان رێگرەكێ ئاسایی بناڤێ خوە مینا فاكتەرەكێ سەرەكێ پاڵدەتە دناڤ شەریدا ب مەرەما ئاسێكرنا پێنگاڤێن عێراقێ ژ دەست ڤەهینانا ئەوان گزیرتا، چونكە؛ ئەگەر هات و ب دەست خوەڤە هینان دێ یا ب زەحمەت بیت ژ بن دەستێ ئیرانی بیننە دەر، دیسان بالیۆزخانەیا بەریتانی دناڤا ئیماراتێ دا دابوو دیاركرن كو ئەو چەندا دهاتە رویدان دناڤا شەریدا جهێ مەترسیێ بوو لسەر پاشەروژا ژلایێ دەستەسەركرنا ئەوان گزیرتا دهاتە كرن، دبەرسڤدانا شێخ راشدی دا دابو دیاركرن كو ئەو دێ دگەل سەرۆكێ میرگەهێن عەرەبی شێخ زایدی كورێ سولتانی ١٩٧١-٢٠٠٤ كومبن و دویڤچوونا بابەتی كەن، بەلێ دڤێت بریتانیا یا هایداربیت ژ بابەتی(FCO, 1980, No34; البدران والمیاحي، 2016، ص ٧٢).

هەروەسا ئێك ژ راپورتێن بەریتانی ددەتە دیاركرن كو بریتانیا پێنگاڤێن خوە دگەل میرگەهێن عەرەبی بتنێ ئاسێ نەكربوون، بەلێ ژ پێنگاڤێن دی بەرەڤ لێدوانێن نهێنی دگەل مەسقەت چووبوون، و ئاماژە ب نەرازیبوونا خوە دیاركربوون ژ لایێ پشكداریا سەلتەنا عومانێ د پروسەیا شەریدا دگەل عێراقێ، دیسان دڤێت ئەوژی ژ بێلایەنان بیت، هەروەسا داخوازا ئێكگرتنا بوچوونان كربوون دەربارەی دویركرنا سەلتەنا عومانێ ژ شەری، چونكە دێ مەترسیێ ئێخیتە سەر دەربەندێ هورمز و دێ كارتێكرنێ ل هاتن و چوونا دناڤا دەربەندیدا كەت، ژ هەژی دیاركرنێ یە كو بریتانیا یا پشت راستب بوو ژ ئەنجامێن ئەوێ هاریكاریا عومانێ بو عێراقێ، چونكە بریتانیا یا پشتراستبوو ئیران ب هیچ رەنگەكێ رێكێ نادەتە عومانێ نێزیكی گزیرتێن ئەوێ ببیت(FCO, 1980, No268)، هەروەسا ژ لایێ لەشكەریڤە گەرەنتی لسەر جورینەیا چەكێ ئیرانێ دهاتە كرن كو دێ بەرسڤدانێن توند دەربارەی ئەوێ چەندێ هاڤێژیت، و دڤێت عومان ب رژدی لسەر بابەتێن لەشكەری ب راوەستیت دگەل ئیرانێ، لڤێرێ پشتراستیا بەریتانی ژ هێزا ئیرانێ گەرەنتیكرن و پشتراستیا ئەوان درادگەهاند دەربارەی زانینا بریتانیا لسەر جورێ چەكێ ئیرانی، و دیاردبیت كو ئەو چەكە بریتانیا یێ بو ئیرانی دابین كری، لسەر ئەوان پیزانینا گاری سیك Gary sick هاریكارێ راوێژكارێ نیشتیمانی یێ ئەمریكی یێ كاروبارێن كەنداڤی (١٩٧٥-١٩٨١) ئاماژێ ب زانینا بریتانیا دابوو لسەر هەر پێنگاڤەكا دناڤا ئیرانێدا رویددا دەربارەی زانینا جورینەیا چەكی، دیسان دابو دیاركرن كو بریتانیا چەك ب نهێنی د فروشتە هەردوو لایەنان و یاگرنگ نەبوو چ جورە چەك بیت، بەلێ لدویڤ بازرگانیا خوە دهات، یا گرنگ بوو بریتانیا هەردوو لایا چەك بكەت كو ب دیتنا ئەوان باشترین رێك بوو پاراستنا بەرژەوەندیێن خوە بكەت، دیسان فالح عەبدولجەبار رێڤەبەرێ ئینستوتیوتا ڤەكولینێن عێراقی ل بەیروتێ هەمان پێزانین لسەر فروتنا چەكێ بریتانیا برێكا گرێبەستێن نهێنی خویا دكەت، ئەوژی بریتانیا یا رژدبوو ژ چەكرنا هەردوو لایان، چونكە بریتانیا باش دزانی پلانێن لەشكەری بتنێ د هێرش برنێدا نینە، بەلێ یا ژ ئەوێ گرنگتر ئەو رولێن دەرەكینە ئەوێن بەرژەوەندیێن خوە زێدەتر دپارێزن ژ لایەنێن پشكداری شەری(G. Potter ,2000, p4; Sick, 1997, p11).

دبورینا دەمی دا بریتانیا پێكولێن خوە بەردەوام دكرن لسەر راوەستاندنا هاریكاریێن سەلتەنا عومانێ، هەروەسا د راپورتەكا دی دا دیاركربوو كو ڤەكولین لسەر رویدانێن شەری هاتینەكرن دەربارەی بارودۆخی ژلایێ بریتانیا و ئەمریكاڤە، بەلێ عمرعەبدولمونعەم زەواوی راوێژكارێ سەرۆكێ سەلتەنا عومانی ١٩٧٠-٢٠٢٠ ژبۆ بریتانیا دابوو دیاركرن كو بەریتانی بتنێ ل بەرژەوەندیا خوە دگەریت و دڤێت ئەو دئەوی دەمێ هەستیاردا پشتەڤانێ عومانێ بیت و بتنێ ل بەر پێنگاڤێن وان نەراوەستیت، چونكە سعودیەژی هاریكاریێن لەشكەری بۆ عێراقیان فرێدكەن، خالا ژ هەمیا گرنتر بۆ عومانێ ئەوبوو، كو پێشبینیا ئەوێ یەكێ دكر ل دەمێ پشتی هاریكاریێن وێ بۆ عێراقێ دێ سەركەفتنا عیراقێ مسوگەركەت، و دئەنجامدا دێ عێراق گزیرتێن كەنداڤی پیشكێشی عومانێ كەت، زێدەباری ئەو هاریكاریێن دگەل عێراقێ دهاتنە كرن عومانی ب ئومێد دئێخستن لدور دەستكەفتێن پێكهاتا كامب دیڤید[6] كو بهێنە دی كو ئەو چەندە دێ بو بریتانیا باش بیت و دڤێت رێگریێ ژێ نەكەن، ئەو رویدانێن دهاتنە رویدان بریتانیا بەرەڤ دان وستاندنێن مەزن دبر دگەل وەلاتەكێ كو برێزا هێزا خوە ببینیت ئەوژی ئەمریكا بوو، سەبارەت ئەوێ چەندێ گەنگەشە لدۆر بابەتی هاتبووكرن بدویڤچوونەكا بنهێنی(العلوان، 1982، ص243)، لدویڤ جڤیانێن هەردوو وەلاتان تاتچەرێ پەیوەندی ب سولتانێ عومانێ قابوس كورێ سەعیدی (١٩٧٠-٢٠٢٠) كربوو و جارەكا دی داخواز ژێكربوو كو ئەو دەستا ژ هاریكاریا بو عێراقێ بەردەت، چونكە؛ مەترسیا دەست سەرداگرتنا دەربەندێ هورمز یا جاڤەریكریبوو ژلایی عێراقێ وئەو چەندا عومان دكەت دێ مەترسی لسەر كەنداڤی هەمیێ پەیداكەت(محمد،٢٠٢٢، ص ١٤٠؛ G. Potter,2000, p11; Sick, 1997, p61; Saidabadi, 1998, p84).

ژهەژی گوتنێیە بریتانیا باش دزانی عێراقێ پلانێن دارێژتی هەبوون ژ بو دەست سەرداگرتنا لسەر گزیرتێن

کەنداڤی برێکا بکارهینانا خاکا عومانێ، ئەگەر بهێن تەماشە بکەین د چوارچوڤێ دان و ستاندنێن دویرکرنا عومانێ ژ شەری بریتانیا د پێنگاڤێن خوەدا داخواز ژ فەرەنساژی دکر بهێتە سەر هێلا دانوستاندنان، لدویڤ ئەوێ چەندێ داخوازا کومبوونێ دگەل ئەوان و ئەمریکا کربوو ژبۆ مەرەما دویڤچوونا بابەتی بکەن، هەروەسا ددا دیارکرن فەرەنسا ژی خوەدان پشکەکا مەزنن ژبەرژەوەندیێن بازرگانی دناڤا کەنداڤیدا، هەروەسا بریتانیا دابو دیارکرن کو ئامادەکاری بهێنە کرن ل پاریس، چونکە کومبوون دێ لئەوێرێ هێتە ئەنجامدان، دیسان تاتچەرێ ئامادەییا خوە راگەهاندبوو ژبۆ هەر پێنگاڤەکێ لدویڤ کومبوونێ دهێت، دیسان داخواز ژ ئەلمانیا روژئاڤایی ژی هاتبوو کرن کو دگەل راوێژکارێ ئەلمانی جڤیبیبوو لسەر بابەتی، دەهمان روژدا نامەکا نهێنی بو راوێژکارێ ئەلمانی فرێکربوو لدۆر گرنگیا دویڤچوونا بابەتی، و دڤێت وەلاتێن ئەوروپا هەمی خوە بکەنە ئێک ژبۆ پاراستنا بازرگانیا پەترۆلێ ل کەنداڤی (G. Potter,2000, p20; Sick, 1997, p85)· سەبارەت دانوستاندنێن بەریتانی لدۆر هەمان بابەت دگەل عێراقێ ئەو بوون، داخواز ژعێراقێ دکر پیکولێن خوە براوەستینیت دەربارەی کێشانا عومانێ بو ناڤ شەری، زێدەباری چەندین رینشتنێن سیاسی هاتبوونە گرێدان لدۆر بابەتی و عێراقێ بو ئەوان دیار دکر، کو چ پلانێن گرتنا گزیرتان ل دەڤ ئەوان نینن، بەلێ بریتانیا ئاماژە ب عومانێ ددا کو ئەوان ئەو پێزانینە گەهاندینە بریتانیا و بو عێراقیان دیارکربوو کو ئیران دشێت برێکا ئامێرێن چاڤدێریێ دویڤچوونا فروکێن عێراقی بکەت، ژبۆ ئەوێ چەندێ دڤێت د هایداربن ژ چەوانیا رێڤەبرنا شەری(FCO, 1980, No 28154). بەریتنیا دبورینا شەریدا نزیکی ٤٠ ئەفسەرێن فروکەڤانێن لەشکەری ل بنگەهێن ئاسمانی ییێن شاهانیا بەریتانی هنارتبوون ب مەرەما هاریکاریێن لەشکەری ژبۆ هاندانا عێراقێ(واتە شاهژنا بەریتانی بخوە سەرپەرشتیا ئەوێ چەندێ کربوو)، دیسان دگوڤارا نیویورک تایمز دا ئاماژێ ب کومپانییێن بەریتانی دابوو کو هژمارەکا مەزن ژ بومبێن ژەهراوی مینا غازا ئیسیلین Ethylene و ترونیان Turonian و هەروەسا بومبێن ناپالم Napalm یێن سوتنێ بو عێراقێ فرێکربوون، بەرامبەر ئەوێ چەندێ بومبێن بایولوجی بو ئیرانێ دهنارتن، و بئەوی شێوەی دوو چەکێن بهێز توشی ئێکبن ب ئەنجامێن قورس ب مەزنترین شکەستن ژبۆ هەردوو لایانڤە، واتە بریتانیا چەک د فروتە هەردوو وەلاتان و ژ ئەوان جورێن چەکی کو بشێن دژی یەک راوەستن، دیسان لدۆر زانیاریێن شەری دراوەستیا و جورینەیا چەکی بو ئیران و عێراقێ، زێدەباری بریتانیا هەردوو وەڵات مینا کێلگەێن تاقیکرنا چەکێن بەریتانی لێکربوون، شەرەک بوو زورینەیا ئەوی ب چەکێن بەریتانی دهاتە کرن و ئەو چەندە دچوارچوڤێ ژناڤ برنا میللەتان دهاتە تەرخانکرن، هەروەسا کارتێکرنا ئەوان چەکێن بەریتانی لسەر ژناڤبرنا میللەتێن کێم نەتەوە دناڤا ئیرانێ دا دهاتنە بکارهینان(Fitzgerald, 2011, thefinertimes.com; The New York Times, 1988, p6).

د راپورتەکا بریتانیا دا ل ٢٨ ئەیلوولا سالا ١٩٨٠ دیار دبیت کو دویڤچوونا بریتانیا لدویڤ پێنگاڤێن عێراقێ خورترکربوو، ب تایبەت لسەر پلانێن ئەوێ دناڤا شەریدا، دەهمان دەمدا تورەکا نهێنی دروست کربوو، بتنێ ژبۆ مەرەما دویڤچوونا دەنگوباسێن ئەوان هاریکاریێن وەلاتێن کەنداڤی ئەوێن بەرەڤ عێراقێ ڤە دچوون، ژئەوان ژی نەبتنێ سەلتەنا عومانێ بەلێ سعودیە و ئوردون ژی، چونکە؛ زێدەباری دیارکرنا ئاراستەیێن شەری بریتانیا دڤیا سەنگا خوە پیشانبدەت ب تایبەت پشتی سعودیە د راپورتەکێ دا ئاماژە ب ئەمریکا دای، کو ئەوان داخوازا هاریکاریێ ژێ کریە ژ ترسا هێرشێن ئیرانی، بەلێ د بەرسڤدانا خوەدا د لاوازبوون، ب ئەوێ چەندێ بریتانیا ئەو خالە ب دەرفەت دیت داکو بچیتە سەر هێلا دانوستاندنا ب بەهانەیا پاراستنا بەرژەوەندیێن وەلاتێن کەنداڤی(FCO, 1980, No4126)، هەروەسا مارگریت تاتچەرێ نامەکا دەستی بو سەدام حوسەینی فرێکربوو کو گەلەک رژدی لسەر پەیوەندیین سیاسی و بازرگانی تێدا کربوون بو نموونە ل دەما دبێژیت" من گەلەک پێخوشە کو هاریکاریا عێراقیان بکەم و پەیوەندیێن بازرگانی و سیاسی دگەل عێراقێ دروست بکەم، بەلێ دڤێت نهێنی دناڤبەرا ئەڤێ پەیوەندیێ دا نەبن، بتنێ ئارمانج ئەوە بەرژەوەندیا گشتی بهێتە پاراستن"(Thatcher, 1990, No61E) ، ب ئەوێ چەندێ بەریتانی نەچار بوون کومبوونێن درێژ دگەل عێراقیان گرێدەن و د دەڤێ ئەوان کومبوونان‌دا ئاماژێ ب پلانێن لەشکەری دهاتنەکرن، ب تایبەت ئەو پلانێن بریتانیا بو عێراقێ ددارێژتن دەربارەی چەوانیا برنا هێرشێن عێراقێ برێکا عومانێ وتا چ رادە دێ زەرەر مەندبیت، ژلایەکێ دیڤە دێ ئیرانی شێن برێکا ئامیرێ رادارێ جهێ فروکێن ئەوان دەست نیشانکەن، دەهمان دەمدا دێ جهێن وان یێن هێرش برنێ ژ عومانێ ئاشکەراکەن، و ئەڤە دێ بیتە ئەگەر هێرش بو سەر عومانێ بچن، ب تایبەت لسەر دەربەندێ عەباس و هوسا شینا وەلاتەکێ دێ دوو وەلات توشی هێرشێ بن، نەخاسمە عومانێ هێزا ئیرانێ نینە، زێدەباری عومان رێککەفتنەکا هەی دگەل ئەمریکا کو چ هێرش بچنە سەر عومانی ئەمریکا هاریکاریا وان ناکەت ژلایێ لەشکەریڤە، و ئەوێ چەندێ هێزا عومانێ سنوردارکربوو، ب تایبەت کو کێشا بارمیتێن ئەمریکی د ئەوی دەمیدا چارەسەر نەببوو و ئەو نەشێن خوە توشی ئیرانێ بکەن، بڤێ رێکێ بریتانیا خوە دیارکر تاکە رزگارکەرە دناڤا گورەپانێ دا، زیدەباری هێزا ئیرانێ ژلایێ

بكارهينانا فروكێن جەنگى دا، چونكە بريتانيا باش دزانى كا تا چ رادە هەر ژ سەردەمێ محمد رزا شاهى دا رێژا فروتنا چەكى يا بلندبوو، زێدەبارى هەر لسەر دەستێ بريتانيا هاتبوونە مەشقدان و ئەو هەمى هێزە يێن ماينە ژێر دەستێ خومەينى و نەشێن ب ساناهى خوە ژ هێرشێن ئيرانێ رزگار بكەن، ژلايەكێ ديڤە ئەگەر هات و عێراقێ دگەل بريتانيا ئەڤ هەمى خالە بو عومانێ رونكرن بەلكو عومان هزر دخوڤەكێشانێدا بكەت، چونكە دڤێت ئەو بزانن بريتانيا ژى نەشيت هاريكاريێ بكەت و ئەو دێ فەرمانبەرێن خوە هايداركەت لسەر رەوشا بريتانيا و ئەگەر هاتو شەر دروست بوو و چ لا هاريكاريا عومانێ ناكەت و دێ كێشە بو بريتانيا دروست بن دناڤا وەلاتێن عەرەبيدا(Sawer,2021, The Telegraph co.uk.).

ل ڤێرێ راپورتێن بەريتانى گەرەنتيێ لسەر هەلويستێ بريتانيا ژ هەلبوونا شەرى بتنێ نادەن دناڤا ئيران و عێراقێدا، زيدەى لسەر ئەوێ چەندێ دياردكەن كو بريتانيا يا شەهرەزابوو لسەر خورتكرنا ئەوێ هەڤركيا دناڤبەرا ئەواندا، زێدەبارى دبەرژەوەنديا بريتانيا دابوو ئەو هەڤركيە ب دوماهى نەهێت؛ ژبەركو بريتانيا د هەڤكريێن سياسى و ديبلوّماسيدا دگەل ئيرانێ و خومەينى بداوى نەهاتبوون، كو دئەوى دەميدا رێك نەددا ب ڤەكرنا باليوزخانەيا بەريتانى دناڤا ئيرانێ دا، راستە بريتانيا هەولّددا برێكا ئوفيسا پاراستنا بەرژەوەنديێن بريتانى دناڤا باليۆزخانەيا سويديدا هەڵويستێ خوە ژ شەرى دياربكەت، بەلێ ژ فشارێن خومەينى دەرباز نەدبوو، فشارا ئيرانێ لسەر بريتانيا ئاراستێ ئەوێ بەرەڤ عێراقێ بربوو، كو د ئەوى دەميدا بريتانيا هەست دكر عێراق دێ دگەل بريتانيا بيتە كارتەكا فشارێ لسەر ئيرانێ ژبۆ ڤەگەراندنا بريتانيا بو ناڤ خاكا ئيرانێ ب رێكا هاريكاريێن بەريتانى ييێن لەشكەرى بو عێراقێ، ژبۆ ئەوێ چەندێ ئيرانێ بێ هێزبكەت و گازيا خوە ديسان بەرەڤ بريتانيا ببەت، بەلێ ل دوماهيێ بەرژەوەنديين عێراقێ بەرفرەهببون و زێدەى لسەر هێرشێن شەرى بۆ سەر ئيرانێ عێراقيان مەرەمێن بدەست ڤەهينانا جهێن ستراتيجى كربوونە دناڤا پلانێن خوەدا، و ئەو يا پشتراستبوو برێكا هاريكاريێن وەلاتێن عەرەبى دێ ئەوێ خالێ گەرەنتى كەت، لى مايتێكرنا بەريتانى پلانين عێراقى تێكدان(محمد،٢٠٢٢، ص١٤٩؛ FCO, 1981, No4025; (FCO, 1980, No 19/496; Saidabadi,1998, p116.

ل كانوونا دوويێ ل سالا ١٩٨٤ جڤاتا ئێمناهيا نيڤدەولەتى بريارا ژمارە ٥٥٢ ئەوا گرێداى بازرگانى و هاتن و چوونى دناڤا كەنداڤى دا ب تايبەت برێكا دەربەندێ هورمز دا دەركر، ژهەژى گوتنێ يە بريتانيا ئێك ژ وەلاتێن دياربوو دناڤا ئەوێ كوميتێدا بو دەرێخستنا بريارا ناڤبرى، بەلێ ل ئەيارا هەمان سالێدا هرشێن دەريايى دروست

بوون و ئيرانێ هرش بربوو سەر هەر پاپورەكا دناڤا كەنداڤيدا، بڤێ چەندێ مەترسى دبەردەوام بوون و پێگرى ب ئەوێ بريارێ نەدهاتە دان(Thatcher, 1993,p78)، لورد كارينگتونى Peter Carington (١٩٧٩-١٩٨٨) وەزيرێ دەرڤەيى يێ بەريتانى پەيوەندى دگەل وەزيرێ دەرڤەيى يێ سوڤيەت ئەندريە جروميكو Andria Gromyky ١٩٥٧-١٩٨٥ كربوو دەربارەى بريارێن جڤاتا ئێمناهيا نيڤدەولەتى سەبارەت شەرێ ئيران و عێراقێ و ئاماژە ب ئەوێ يەكێ دابوو كو دڤيت سوڤيەت هايداربيت لسەر پێنگاڤێن شەرى، بەلێ سوڤيەتێ بێ لايەنيا خوە دياركربوو، دهەمان دەمدا دابو دياركرن ئەو چ هاريكاريێن لەشەكرى نا هنێريتە عێراقێ(Thatcher Archive, 1980,No763; FCO 1980, No19/278).

ژلايەكێ ديڤە هێرشێن ئيرانێ بێ پشتەڤان نەبوون و يا بەرچاڤ بوو كو دەستێ سوڤيەتێ دگەلدابوو، لدور ئەوى ئاوەيى كومبوونەكا سەر ئاستێ نيڤدەولەتى يێن وەزارەتێن دەرڤەييێ يێن ئێكەتيا ئەوروپى هاتبوو گرێدان ل لوكسمبورگ دەربارەى دەستنيشانكرنا سنوورێن شەرى و پاراستنا بەرژەوەنديێن گشتى، لدۆر ئەوێ چەندێ بريتانيا دابوو دياركرن كو بفەر دهێتە ديتن پاراستنا بەرژەوەنديێن ئەوروپى بهێتە كرن، و دەستهەلاتا بريتانيا ژلايێ خوەڤە پێنگاڤ هاڤێتينە دەربارەى هنارتنا نامێن هوشداريێ بو وەلاتێن كەنداڤى ژ ترسا گرتنا دەربەندێ هورمز، دهەمان دەمدا ژبۆ پاراستنا ژدەستدانا هەرسێ گزيرتێن (طنب الصغرى و طنب الكبرى و گزيرتا ئەبو موس) بهێتەكرن، زێدەبارى ئەوێ چەندێ وەزيرێ دەرڤەييا بەريتانى كارينگتونى بفەر ديت ل ٢ ى تشرينا ئێكێ ل سالا ١٩٨٠ گازيا خوە برێكا راگەهاندنێ بگەهينتە وەلاتێن ئيسلامى كو دديت ئەو تاكە رێكە كەيسا تێكدانا هاتنوچوونا دناڤ كەنداڤيدا راگريت، ژئەوانژى پەيوەندى ب سەرۆكێ پاكستانێ هاتبووكرن ضياء الحق 1978-1988 كو بهێتە دناڤا ئەوێ كێشێ دا و دگەل ئەوان ل چارەسەريێ بگەرن(محمد،٢٠٢٢، ص ١١٥؛خيون،2019، ص 132 Saidabadi, 1998, p116).

ئەگەر ژ دويرڤە بەرێخوە بدەينە سياسەتا بريتانيا ژلايەكى ڤە گازيا راوەستاندنا شەرى دكر و بانگەوازا ئاشتيێ دناڤا وەلاتێن عەرەبيدا گازى دكر، بەلێ ژلايەكێ ديڤە پەيوەندى و گرێبەست گرێدان دگەل بەغدا ژلايێ لەشكەريڤە، بو نموونە ل سالا ١٩٨١ كومپانيێن بەريتانى گرێبەستێن بهايێ نزيكى ٣١٢،٥مليون جونەيهێن ئيستەرلينى دگەل عێراقى گرێدان، بو نموونە ژ گرێبەستێن چەكى ژئەوان ژى چەكێن گرێداى بەرگريێ بوون وەكو ماسكێن دژى چەكێ ئوتومى و بايولوجى وكيميايى، گريبەستێن گرێداى دروستكرنا تورەكا هێلين شەمەندەفرێ كو نزيكى ٢٤٠٠ كم، لڤيرێ دوپاتى لسەر پلانێن دوولايى دهێتە كرن ژلايێ بريتانيا ڤە لسەر زانينا

جورێ ئەوی چەکێ ژلایێ ئیرانێ ڤە دهاتە بکار هینان، دیسان پاراستنا بالانسێ هێزێ دناڤبەرا ئەوان دا دئێخستە د چوارچوڤێ بریارێن بەریتانی دا، دیسان ل سالا ١٩٨٢ بەریتنیا نزیکی هزار ترومبێلێن لانروفر Land rover یێن لەشکەری و نزیکی شێست ترومبێلێن لاسلکی و کا ب چ رێک ئیرانی مەشق ددان ب هەمان شێوە عێراقیژی مەش پێ دهاتە کرن(Thatcher Archive, 1980,No763; FCO 1980, ; No19/ 278الصلح، 1997، ص272-273)، زێدەباری چەندین جل و بەرگێن لەشکەری یێن بەرگریێ ژ چەکێ ئەتومی، دهەمان دەمدا ئامێرێن کونترولکرنێ یێن ئەلکترونی بو لەشکەرێ عێراقێ پەیدا کربوون، ئەو کومپانیە ببوونە ژێدەرێ سەرەکی یێ عێراقێ د شەریدا، ل سالا ١٩٨٤ بریتانیا هەولددا ب رێکا هەوالگێرییێ پێزانینان لدۆر عێراقێ کوم بکەت، ب تایبەت دناڤبەرا ئەوێ و ئوردنێ دا، چونکە دەنگوباسێن هنارتنا چەکی ژ ئوردن بو عێراقێ گەهشتبوونە بریتانیا بەلێ شیان پشتی چەندین دانوستاندنا ئەوێ پێنگاڤێ کونترولکەن(کولي، 2006،ص272-273).

پێنج : رولێ پەرلەمانێ بریتانیا د گوهۆرینا ئاراستێ بریتانیادا دشەریدا

ئەگەر هەلویستێ پەرلەمانێ بریتانی بهێتە دیارکرن دهێتە دیتن کارتێکرنەکا زۆر د گوهۆرینا ئاراستێ بریتانیا دا کربوو، ب تایبەت ژلایێ دوولایەنیا بریتانیا دگەل هەردوو لایێن پشکدار دشەریدا، ل سالا ١٩٨٥ دەنگوباسێن فروتنا چەکی ژلایێ بریتانیا ڤە بو عێراق و ئیرانێ دناڤا راگەهاندنا بەریتانیدا دەنگ ڤەدابوو، یا خویایە ئەو چەندە دژی یاسایێن بەریتانیبوو دەربارەی دابینکرنا کەل و پەلێن لەشکەری ژبۆ هەردوو لایێن پشکدار دشەریدا، د ئەنجامدا پەرلەمانێ بەریتانی دویڤچوونا بابەتی کربوو ب دانانا لیژنەکا هویربینی یا دویڤچوونێ ب سەرکێشیا دادوەرێ دادگەها بلند سکوت Scot ئەوێ بهویری لدویڤ بابەتی چووی و شیای چەندین وەزیران تومەتبار بکەت د ئەوێ کەیسێ دا(api parliament UK, 1988, No cc1066-7;Foote,1997,p229). ژلایەکێ دیڤە مارگریت تاتچەر هاتبوو تومەتبار کرن ژلایێ پارتا کرێکارانڤە یا ئوپوزسیون دچەندین روینشتنێن پەرلەمانیدا ب بازرگانیا چەکی، هەروەسا د بکارهینانا پوستی خوە یێ ئیداری د چوارچوڤێن کەسوکیدا ژلایێ بکارهینانا کومپانیێن کورێ خوە دبازرگانیا چەکی دا، کو ئەو چەندە برێکا بانکێن ئیتالی دهاتنە کرن، ژئەوانژی بانکا ناسیونال دیل لافور بی.ن.ئێل B.N.L کو چەندین قەرزێن نەیاسایی دابوونە عێراقێ ب کوژمی نزیکی پێنج بلیون دولارا برێکا ئوفیسا بانکا ناڤری ل ئەتلەنتا کو بو خالا لڤاندنا ئەوێ پروسا ئالوگوریا پارەی دناڤبەرا بریتانیا و عێراقێدا دسالێن (١٩٨٥-١٩٨٩) دا، هەروەسا گومان لسەر هەبوونا کومپانینا کورێ تاتچەرێ مارکی Mark Thatcher ل تکساس هەبوو کو برێکا ئەوێ کومپانیێ چەک دهنارتە عێراقێ (العرب،1993، ص82-92).

ژلایەکێ دیڤە دویڤچوونا بەلگەنامەیان هاتبوو کرن دناڤبەرا رێڤەبەریا گومرکیا بەریتانی دژی کومپانیا ماتریکس تشرشل Matrix- Churchill یا بەریتانی، ئەڤ چەندە دناڤا پەرلەمانێ بەریتانیدا ببوو ئەگەر کار لسەر راوەستاندنا هاریکارییێن بریتانیا بگریت و ببیتە کەیسەکا سەرەکی دناڤا روینشتنێن ئەواندا، چونکە بکارهینانا رێکێن نەیاسایی سەقامگیریا وەلاتێ بەریتانی تێکددا، ژئەوانژی تاوانبارکرنا یا ئوپوزسیونی ژبو سەرۆکێ وەزیرێ بەریتانی دناڤا پەرلەمانیدا ژلایێ سەرۆکێ پارتا ئازاد یا دیموکراسیڤە بادی شداونی Boody Shdawn ڤە ب دەستیویریدانا فروتنا چەکی ب نهێنی برێکا کومپانیا ناڤبریدا ل سالا ١٩٨٥ بو هەردوو لایەنێن پشکدار دشەریدا، ژئەوان کەسێن دی ئەوێن هاتینە تومەتبارکرن ئەوژی بول هندرسون Poll Hinderson رێڤەبەرێ کارگێریا کومپانیێ یێ بەرێ بوو، هەروەسا تریفور ابراهام Triffur Ibraham رێڤەبەرێ ژمێریارێ کومپانیی یێ بەرێ و پیتر ئالن Piter Alan رێڤەبەرێ فروشتنا کەل و پەلان، و رێڤەبەرێ هاوەردا مارک گونریدج Mark Gundrige کو ئێک ژ فەرمانبەرێن هەوالگیریا بەریتانی بوو و برێکا ئەوی گرێبەرست دهاتنە گرێدان، ژ هەژی گوتنێ یە دوماهیا ئەوێ کەیسێ ب بێ تاوانیا کومپانیێ هاتبوو ئەنجامدان، چونکە وەزیرێ بازرگانی و پیشەسازیێ بەرێ ئالان کلارکAlan Clark دگەل چەندین فەرمانبەرێن خوە بەلێن ب پشتگیریا کومپانیێ دابوو کو دەستهەلاتداریا حکومەتا بریتانیا پێزانین لسەر بازرگانیا کومپانیێ دگەل عێراقێ هەبوو و ئەو چەندە دکرە دچوارچوڤێن یاسایی دا(;B. Gonzalez, 1992, p.H8820 ; ;parliament UK, 1988, No cc1066- 7 العرب،1993، ص97)

ژبلی ئەوێ چەندا هاتییە دیارکرن بازرگانیا بریتانیا دگەل ئیرانێ ژی هاتبوو دیارکرن ب سەرپێچیێن یاسایی، چونکە ئیرانێ پشتی هاتنا خومەینی رێک نەددا بریتانیان مافین خوە یێن بەری شورەشێ یێن بازرگانی و سیاسی ڤەگەرینیت، و هەر ژ دەستپێکرنا کێشا بارمیتان بریتانیا یا گرێدای بو بچەندین بەلێنێن خوە دویرکرنێ دگەل ئیرانێ، دیسان دڤیا یا ژێ دویربا و فروتنا چەکی هاتبا راوەستاندن، دئەوی دەمی دا د لێدوانەکا وەزیرێ دەرڤەیی یی بەریتانیدا جیفری هاو د چڤاتا گشتی دا راگەهاندبوو کو بریتانیا یا بێ لایەن بوو د هەڤرکیا ئیران و عێراقێ دا و بەلێن لسەر ئەوێ چەندێ دابوو کو دەستهەلاتا بەریتانی هاریکارییێن لەشکەری رەتکربوون (الصلح، 1997، 349؛ B. Gonzalez, 1992, p.H8820)، بەلێ بەروڤاژی گوتنا ئەوی د ژێدەران دا دیاردبیت ب تایبەت یێن ئەمریکی، بو نموونە دیار دکەن کو بتنێ

دناڤبەرا سالێن ١٩٨٢ تا ١٩٨٣ کومپانییێن بەریتانی چەندین چەکێن جوراو جور هنارتبوونە ئیرانێ و ل سالا ١٩٨٥ ببهایێ نزیکی پێنجی مليون دولاران موشەک بو هنارتبوون، هەروەسا ل سالا ١٩٨٦ بریتانیا شاندەک هنارتبوو عێراقێ و دگەل سەربازێ عیراقی علی حەسەن مەجیدی کوم بوون ژبۆ ئارمانجێن بازرگانییێ و قەرزەک ببهایی ٧٥٠ ميلون جونەیهێن ئیستەرلینی دابوونێ، دهەمان دەمدا بریتانیا چەندین فروکێن ژ جورێ جاکوار یێن لەشکەری بو ئیرانێ تەرخان کربوون(parliament UK, 1988, No cc1066-7؛العرب، 1993،ص98؛خیون، 2019، ص134)

ل سالا ١٩٨٧ بکارهینانا موشەکێن کوژەک دناڤا ئاڤێدا زێدەبوون، بو نموونە مسرێ نزیکی سێ کومێن موشەکێن کوژەک ژئەوانژی موشەکا کوند-٢ بو عێراقێ هنارتبوون، بێ گومان ئەو چەندە برێکا بریتانیا هاتبوو کرن، چونکە؛ هەر دئەوی دەمیدا بریتانیا گرێبەستەکا چاڤدێریکرنا پروسێسا چەوانیا بکارهینانا موشەکێن کوژەک هاتبوو گرێدان دگەل عێراقێدا برێکا مسرێ و ئەو چەندە ژ ڤالەیی نەهاتبوو، کو ل ئەیلوولا سالا ١٩٨٧ سەرۆکێ مسرێ حوسنی مبارک ١٩٨١-٢٠١١ ژبۆ مەرەما گرێدانا پێکهاتێن مەشقکرنێ بەرەف لەندەن چوو بوو، کو دگەل تاتچەرێ لسەر بابەتێ گرێدانا گریبەستان لدۆر دابین کرنا موشەکان جڤیابوون(الصلح،1997، ص350). لڤێرێ بەرژەوەندیێن بەریتنایا بەرەڤ لڤاندنا دەولەتێن ئەوروپی بربوو لدۆر رێڤەبرنا ئاراستەییێن شەری،بتایبەت پشتی کو شەرێ تانکەرێن پەترولی(حرب الناقلات) زێدەبووی ژلایێ هێرشێن هێزێن عیراقێ ڤە ددەمێ شەری دا کارتێکرنەکا مەزن ل بازرگانیا تانکەرێن پەترولێ و ڤەگوهاستنا ئەوان دکربەرەف کوێتێ، کو ل سالا ١٩٨٦ داخوازا پاراستنا نقدەولەتی هاتە کرن، دئەنجامدا ئێکەتیا سوڤیەت دهێتە لسەر هێلێن شەری ب مەرەما پاراستنا تانکەرێن پەترولی بەلێ بێ مفا بوو چونکە هێرش دبەردەوام بوون، ژبەر ئەوێ چەندێ ل ١١ ئابا ١٩٨٧ بریتانیا بریاردابوو لسەر دەرکرنا چەندین پاپورێن لەشکەری بەرەڤ کەنداڤی بچن، دیسان گازیەکا ئەوروپی دروستکربوو دناڤا کومبوونەکا دەولەتێن روژئاڤاییدا لسەر پاراستنا کەنداڤی و هاتن و چوونا بازرگانییێ دناڤدا، دهەمان سالدا کونگەرەیەکی ئێکگتنا بازرگانیا ئەوروپی دەربارەی شەرێ ئیران وعێراقێ هاتبوو گرێدان بەلێ نەگەهشتنە چ ئەنجام، چونکە؛ ئەلمانیا خوە ژێ ڤەکێشا، سەبارەت ئیتالیا و هولەندا داخوازا راوەستاندنا شەری کرن ژلایێ بریتانیا ڤە، بەلێ پەرلەمانێ بەریتانی فشار لسەر خوە دویرکرنا دەستهەلاتا بەریتانی دکر ژ بابەتی و ئەوێ چەندێ ئاراستێ بریتانیا ب گومان د ئێخست دناڤا کومبوونێن ئەواندا(parliament UK, 1988, No cc1066-7؛خیون،2019، ص 135) .

ل کانوونا دوویێ ل سالا ١٩٨٨ عێراق هەولا دروستکرنا تانکێن مەزن ددا ب سەرپەرشتیا ئەندازیار و زانایێ بریتانی جیرارد بول Gerald Bull، دهەمان دەمدا بریتانیا چەندین پسپور دئەوی بواریدا تەرخان کربوون ژبۆ دوویڤچوونا بابەتی ل بەلچیکا و ویلز پەیوەندی پیدکرن، ئەوژی کومبوونێن خوە یێن گشتی لدۆر بابەتی ل کومپانییێن ئاسنی ل بریتانیا ل برمنغهام Birmingham گرێدابوون کو چەندین نوینەرێن عێراقێ د ئەوی بواریدا داخواز کربوون ژبۆ ئەنجامدانا پروژەی بریتانیا لدویڤدا هەولێن راوەستاندنا پروژەی کربوو، بەلێ ژبیر کربوو کو نوینەرێن عێراقێ هەر ژ ڤەگەاراندنا ئەوان کار ب رژدی لسەر ئەوان پیزانینا کربوون ئەوێن پسپورێن بەریتانی رادەست کرین دناڤا کومبوونێدا، بریتانیا ما لسەر ئەوان پێنگاڤێن دەرکەفتین ل ژێر کونترولا ئەوێ، ب تایبەت ل ژێر فشارا پارتێن سیاسی یێن بەریتانی دناڤا پەرلەمانێ بەریتانیدا و ژ گازیا هەڤوەلاتییێن بەریتانی ژ خو دویرکرن ژ مایتێکرنێن دەرەکی، ئەڤێ یەکێ ئاراستێ بەریتانی تارادەیەکێ بێ دەنگ دکر ژ لیدوانێن گشتی لدۆر بابەتی هەتا راگەهاندنا دوماهیکا شەری ل ٨ /١٩٨٨/٨ێ(المغیر، 2015، ص181؛ خیون، 2019، 135).

ئەنجام

لدوماهیێ دیاردبیت کو شەرێ ئیران وعیراقێ ژ ڤەرێژا گڤاشتنێن جیو-سیاسی و ئابوری چەندین ئەگەرێن دی بوون لسەر دەڤەرا کەنداڤی، دناڤبەرا وەلاتێن مینا بریتانیا و ئەمریکا، کو هەوڵددان بەرژەوەندیێن خوە یێن سیاسی و بازرگانی بپارێزن، نەخاسمە ددەمەکیدا بریتانیا هەمی شیانێن خوە تەرخان دکرن بهێتە دناڤا ئیرانێدا کو پشتی شورەشا ئیسلامی دئیرانێدا رولێ ئەوێ کێم ببوو، ژبەر ئەڤێ چەندێ شەرێ ئیران و عیراقێ دهێتە دانان ئێک ژ باشترین نموونەیێن شەرێن پێشبینیکری دناڤا پلانین بەریتانیدا؛ چونکە لدویڤ ئەوان بەلگەنامەیێن هاتینە بکارئینان دڤەکولینێدا دیاردبیت کو بریتانیا هەر ژ دەسپێکا دروستبوونا گرژێن سیاسی دناڤا کەنداڤیدا، نەخاسمە دناڤبەرا ئیران و عیراقێدا پێشبینی دکر کو شەرەکێ دوومدرێژ دروست بیت، بەلێ ئەنجامێن شەری بەرەڤ ئاراستەییێن جودا دچوون و بەڵانسێن هێزێ دهاتنە تێکدان، و ئەڤێ یەکێ بریتانیا بەرەڤ راگەهاندنا هەڵویستی بێلایەنی دبر بئاشکەرایی، بەلێ بشیوەکێ نهێنێ ئەو لایەنە بهێز دکر ئەوێ دبەرژەوەندیا ئەوێدا.

خالا گرنگ دهەلویستێ بەریتانیدا لدور پەیداکرنا چەکی دراوەستیت بو هەردوو لایێن شەری، ئەوژی لدویڤ بەلگەنامێن دیارکری ئاشکەرادبیت کو بریتانیا هەولێن بەردەوام داینە هەرژدەسپێکا شەری چەکی بو عیراقێ پەیدابکەت، چونکە بریتانیا یا ژ هێزا ئیرانێ پشتراستبوو، ژبەرکو ئەوێ باش دزانی چەک و لەشکەرێ

ئیرانێ ل چ ئاستەکی نە، ژبەرکو بریتانیا هەر ژ بەری شەرەشا ئیسلامی گرێبەستێن سەربازی و چەکی دگەل ئیرانی هەبوون و باش دزانی دڤێت هێزەکێ دابین کرت بشێت بەرسینگێ ئەوێ هێزێ براوەستیت ئەوا هەر بریتانیا بنیاتێ ئەوێ دانای، ژبەر ئەڤێ یەکێ پیڤەرێ برێڤەبرنا رویدانێن شەری ددەستێ بەریتانیدا ئاسێ دبوو، دیسان هەلویستێ ئەوێ یێ دوولایێ هەردەم هەڤسەنگیا هێزێ تێکددا، و ئەڤێ یەکێ شەر درێژ دکر کو بوماوێ هەشت سالان ڤەکێشا، لڤێرێ ئەو لایەنێ خوە بهێز ددیت دتەرازیا هێزا شەریدا عیراق بوو، کو لدوماهیێ لسەر ئەوان چەکان کاردکر ئەوێن بریتانیا پێشکێشی ئەوان دکر و بئەڤێ چەندێ پێشبینیێن بەریتانی دهێنە تێکدان، چونکە ئەو هێزا ئەوان دروستکری ژبن دەستێ ئەوان دەردکەت، ل ئەوی دەمی هەلویستێ بەریتانی بەرەڤ ئەوێ چەندێ دچیت کو دڤێت شەر بهێتە راوەستاندن، ژبەرکو ئێک ژخالێن گرنگ دناڤا سیاسەتا بەریتانیدا هەڤسەنگیا هێزێ بهێتە پاراستن، ب تایبەت دناڤا کەنداڤیدا و بگشتی دناڤا جیهانێدا، ژبەرکو ژبو بەرتانیا ئارمانجا سەرەکی ئەو بوو بەرژەوەندیێن ئەوێ بهێنە پاراستن برێکا دەستنیشانکرنا هێزا بەریتانی دناڤا هەرهاوکێشەیەکا سیاسیدا.

لیستا ژێدەرێن

ئێک: بەلگەنامێن نەبەلاڤکری

ا- بزمانێ ئینگلیزی

Associated Press, Documents: Margaret Thatcher appealed to Iran over U.S. hostages, in Deseret News , Dec 30, 2010, 6:11pm GMT+3.

BBC, Obituary: Geoffrey Howe, 1983,10 October 2015,

Daily Mail, JJ Foundations To Roof Twir improvement, Daily Mail Magazine, 27 September 1980,

David Leigh &Rob Evans,How £1bn was lost when Thatcher propped up Saddam, The Guardian,28 February 2013

FCO Conversation Between the prime minister and the Foreign and Commonwealth Secretary on Saturday 27 September 1980 , No 1630

FCO Foreign Minister and Commonwealth Office, A report to Barret to FCO , 30 May 1981, Number4025

FCO Foreign Minister and Commonwealth TNA Prime minister Archive, from Carrington to Thatcher, 7 November 1980, Number 19/496

FCO GOV.UK, Secret Report, 18 April 1980, No HC561

FCO massage from Prime Minister to Chancellor Schmite, 27 September 19809, Number 28154

FCO, Report in Margaret Thatcher Office from Foreign and Commonwealth office, 1987, Number 0401.

FCO Telegram from UK Baghdad to FCO 8 April 1980, Number 142

FCO Telegram from UK Baghdad to FCO, 27 September 1980, Secret, Number 439

FCO Telegram from UK Tehran to FCO, 11 April 1980, Number371

FCO Telegram from UK Tehran to FCO,17-18 September 1980, Number210

FCO Telegram from UK Tehran to FCO,19 September 1980, Number211/4

FCO Telegram from UK Tehran to FCO,April 1980, Number372/4

FCO Telegram from UKE Muscat to FCO, 27 September 1980, Secret, Number 268

FCO Telegram From UKE Washington to FCO, 28 September 1980, Number 4126

FCO Telegram Report from UK Belgrade , 18 September 1980, Number 210

FCO Telegram Report from UK Office Tehran to FCO, 11 April 1980, No 371

FCO Telegram to UKMIS NewYork (1645Z), Naval disposition in the Gulf), 24 September, 1980, Number 19/278.

FCO Telegram UK Dubai United Arab Emirates to UK Abu Dhabi, 27 September 1980,Number 34.

Henry B. Gonzalez, OIL SALES TO IRAQ AND MORE DETAILS ON MATRIX-CHURCHILL CORP, Congressional Record, House of Representatives - September 21, 1992, Number H8820.

Margaret Thatcher Archive, Letter from Thatcher to Carter, 26 September 1980, Secret, No2616302.

Margaret Thatcher Archive, Letter from Thatcher to Carter, September 1981, Secret, Number2/2616303

Margaret Thatcher Fundation, Iran – Iraq War, Prime Minister Private office Files Secret, 24 September, Number 763.

Margret Thatcher Archive Documents , Downing Street, London Swia 2AA, 19 August 1990,Number 61E

Michael Stothard, UK secretly supplied Saddam, Financial Times, 30 December 2011.

National Security Council, Jim Thomson, NSC Staff, to Dave Gombert, Walt Slocombe, “US/UK Nuclear Cooperation,” 14 March 1980, Top Secret, No 132-111-2-1-8.

Parliament UK, Iran-Iraq War, HC Deb 30 March 1988 vol 130 cc1066-7: api.parliament.uk.

Patrick Sawer, Margaret Thatcher warned about smearing Saddam Hussein after UK's arms deals with Iraq,The Telegraph, 28 February 2021: https://www.telegraph.co.uk/news/2021/02/26/margaret-thatcher-warned-smearing-saddam-hussein-uks-arms-deals/

The New York Times , Iran-Iraq War: Eight Brutal Years, The NEW York Times Archive, July 22, 1988, Section A, Page 6

The Security Council, The Situation Between Iran and Iraq, 23 to 28 September 1980, Resolution 479.

William Burr, Concern About Future U.S. Reliability Influenced British Quest for Trident Missiles, in National Security Archive, 16 July 2021, For more information, contact 7000-994-202 :

دوو: نامێن دکتورا و ماستەرێ

1 -نامێن دکتوراێ:

ا- ب زمانێ ئینگلیزی:

Mohammad Reza Saidabadi, Iranian – British Relations Since 1979, A Thesis Submitted for the Degree of Doctor of Philosophy , The Australian National University, 1998.

ب- ب زمانێ عەرەبی

فخري هاشم الناهي، العلاقات المكانية المتبادلة بين الخليج العربي و ساحل ايران المطل عليه، اطروحة دكتوراه، جامعة بصرة، كلية الاداب،1999 .

كريم محمد صالح محمد، سياسة بريطانية تجاه ايران 1979-1989 "دراسة تاريخية"، اطروحة دكتوراه، جامعة بغداد، كلية الاداب، 2022.

٢- نامێن ماستەرێ :

ا- بزمانێ ئینگلیزی

Todd Walter Runffner, Identity and Border Relations between Iraq and Iran in the 20th Century: The Cases of Khuzestan and Shatt al- Arab, Presented in Partail Fullfillment of the Requirments for Degree of Master of Arts in the Graduats School of the Ohio State University, 2010.

ب- ب زمانێ عەرەبی

ثائر صاحب شندل الحسني، الموقف الدولي من الحرب العراقية- الايرانية 1980-1988، رسالة ماجستير الى مجلس كلية التربية للبنات/ قسم التاريخ، جامعة كوفة، 2014

كمال ياسين جاسم، السياسة الامريكية تجاه الخليج العربي بين ادارتي نيكسون و عهد ريغان، رسالة ماجستير، جامعة بغداد، كلية القانون و السياسة، 1987.

سێ: پەرتوک:

ا- بزمانێ ئینگلیزی

Bin Abood & Saif Mohammad, Britains Withdrawal from Gulf: With Particular reference to the Emirates, Durham.E.Theses, 1990

Dabbous Aldasam, Relations Between the U.S. and Iran , United States,2013

Gary G. Sick, The Persian Gulf at the Millennium: Essays in Politics, Economy, Security and Religion, New York, 1997.

Geoffery Foote, The Labor Party's Political Thought: A History, Macmillan, 1997

Hugh Collins Embery, The Warsaw Pact 1955-1968,Washington, 1969.

Jerome Donovan, The Iraq- Iran war Antecedents and conflict escalation, New York,2011

Lawrence G. Potter, Iran, Iraq, And The Legacies Of War, Editor Gary Sick, Columbia, 2000.

Margaret Thatcher, The Downing Street years, London, 1993

Margaret Thatcher, The Path of power, Harber Collins, 1995

Mark Bowden, Gusts of Ayatollah The Iran Hostage Crisis: The Firs Battle in American's War with Militant Islam, Canada, 2006.

Richard Vinen, Thatcherism and the Cold War, London, 2012.

Thomas A. Keaney, Eliot A. Cohen, Gulf War Air Power Survey, Volume 1, Washington, 1993.

Tore T.Petersen, Anglo American Policy Toward the Persian Gulf 1978-1985, Brighton,2015.

W. Taylor Fain, American Ascendance and British Retreat in the Persian Gulf Region, New York, 2008.

Dale R. Tahtinen, Arms in the Persian Gulf, Washington, 1974.

ب- ب زمانێ فارسی:

ولايتی علی اكبر ، تاريخ جنگ تحميلی عراق عليه جمهوری اسلامی ايران، تهران: نشر دفتر فرهنگ اسلامی، ١٣٧٧.

كدی نيكی ، نه شرقی نه غربی، ترجمه ابراهيم متقی و الهه كولايی، تهران: نشر مركز انقلاب اسلامی، ١٣٧٩.

ج- ب زمانێ عەرەبی

اسماعيل صبري مقلد، امن الخليج و تحديات الصراع الدولي، الكويت، 1984.

جون. ك. كولي، تواطؤ ضد بابل اطماع الولايات المتحدة و اسرائيل في العراق، ت: انطوان باسيل، بيروت، 2006.

داني الكولار، العلاقات الدولية، ت: خضر خضر، بيروت، 1987

رغيد الصلح، حربا بريطانيا و العراق، 1941-1991،ط2، بيروت،1997.

شريف جويد العلوان، تسويت كامب ديفد و مستقبل الصراع العربي- الاسرائيلى، بغداد، 1982.

صبري فارس الهيتي، الخليج العربي دراسة جغرافية سياسية، بغداد، 1981.

ظافر محمد العجمي، امن الخليج تطوره و اشكالياته من منظور العلاقات الاقليمية و الدولية، بيروت، 2006.

عبدالناصر سرور، السياسة الخارجية العراقية تجاه الولايات المتحدة الامريكية 1979-1990، خان يونس، 2003.

علي عودة العقابي، العلاقات الدولية دراسة تحليلية في الاصول و النشأة و التاريخ و النظريات، بغداد، 2010.

علي محافظة، حروب الخليج في مذكرات الساسة و العسكريين الغربيين، بيروت، 2012.

غازي الرباعة، الولايات المتحدة و الاتحاد السوفيتي و الصراع في الشرق الاوسط 1967- 1987، عمان،1989.

كميل منصور، اتفاقية كامب ديفيد و اخطاره عرض وثائقي، بيروت، 1978.

لازم لفته المالكي، دراسات في تاريخ ايران الحديث و المعاصر، البصرة، 2007.

مازن اسماعيل الرمضاني، السياسة السوفيةتية حيال ايران، بغداد، 1988.

مجموعة من الباحثين العرب، اسرار التسليح العسكري في العراق منذ عام 1968الفضائح و الاحتيالات، لندن،1993

مجيد خدوري، تاريخ صراع جذور الحرب العراقية الايرانية، ت: مصطفى نعمان احمد، بغداد،2010.

مجيد خدوري، حرب الخليج جذور ومضامين الصراع العراقي – الايراني، ت: خالد احمد حسن، القاهرة، 2008.

محمد جواد العلي، الصراع الامريكي السوفيتي في المحيط الهندي، بغداد، 1986.

محمد حسنين هيكل، حرب الخليج الاوهام و القوة و النصر، القاهرة، 1992

محمد عزيز شكري، الاحلاف و التكتلات في السياسة العالمية، الكويت، 1978.

المشير عبدالحليم ابو غزالة، الحرب العراقية الايرانية 1980-1988، د.م، 1994.

موسى حمد القلاب، ادوار حلف الناتو الاقليمية و دوره المحتمل في منطقة الخليج، دبي،2005.

موسى زناد، القواعد العسكرية الاجنبية، بغداد،1985.

هاني الحبيب، النفط استراتيجيا و امنيا وعسكريا و تنمويا مصدر الثروة و الطاقة و الازمات، بيروت، 2006.

چوار: رۆژنامە و گوڤار:

ا- بزمانێ ئینگلیزی

Gary Sick, Trial by Error: Reflections on the Iran-Iraq War,in Middle East Journal, Vol. 43, No. 2 Spring, 1989.

Moli, British Life During the 1970s,Discover Walks Blog, September 23, London,2019:British Life During the 1970s - Discover Walks Blog

omáš Čižik, Peter Nová, North Atlantic Treaty Organization NATO, Research Gate, January 2015, Accessed 16 October 2022: (PDF) NORTH ATLANTIC TREATY ORGANIZATION (NATO) (researchgate.net)

Osamah F.Khalil, The Crossroads of the World: U.S. and British Foreign Policy Doctrines and the Construct of the Middle East, 1902-2007." Diplomatic History 38:2 (April 2014): 299-344..

ب- ب زمانێ فارسی:

خالد رحمانی، نقش گردانندگان جنگ تحمیلی عراق علیه جمهوری اسلامی ایران، مجله‌ی دانشگاه شیراز، کنفرانس بین المللی دانشگاه شیراز، ۲۰۱۷ میلادی.

رحمتی مهدی ، روابط ایران و شوروی در دوره جنگ ایران و عراق (با تأکید بر مسأله افغانستان)، دوره ،9 شماره ،34 .۱۳۸۹.

دهقانی فیروزآبادی سید جالل ، منطق ژئوپلتیک در سیاست خارجی عراق علل و پیامدها، فصلنامه مطالعات خاورمیانه، سال دهم، شماره،20 .1382.

ج- ب زمانێ عەرەبی

تيسير جدوع علوش، "الانسحاب البريطاني من شرقي سويس و الخليج العربي و اثره على الانظمة السياسية فيه 1968-1971"، مجلة الجامعة العراقية، الجامعة العراقية- كلية التربية للبنات/ قسم التاريخ، العدد 45، الجزء 3، 2021.

ظافر طاهر حسان، "السياسة الامريكية تجاه نفط الخليج العربي"، مجلة دراسات دولية، جامعة بغداد، مركز الدراسات الدولية، العدد34، تشرين الاول 2007.

ظافر طاهر حسان، "السياسة الامريكية، تجاه خليج العرب"، مجلة دراسات دولية، جامعة بغداد، مركز الدراسات الدولية، العدد34، التشرين الاول2007.

عماد مكلف عسل البدران و فرقدعباي قاسم المياحي،" موقف بريطانية من اندلاع الحرب العراقية – الايرانية 22-29 ايلول 1980 دراسة تحليلية لوثائق بريطانية"،مجلة ذي قار ، الجزء الاول ، العدد16، القسم الثالث, 2016.

كريم جيجين العلواني و خضير سطم مكحول، "الاهمية الجيو استراتيجية للخليج العربي و اثارها في جذب الاطماع الاستعمارية بعد الحرب العالمية الثانية"، مجلة جامعة الانبار للعلوم الانسانية، العدد3، 2020.

علياء حمود مزيعل خيون،" الحرب العراقية الايرانية(1980-1988) حرب الخليج الاولى و الموقف البريطاني منها"، مجلة دراسات تربوية- تربية ذي قار، العدد(47)، تموز 2019.

سایتێن ئەلکترونی

Frontline, Oral History: Margaret Thatcher, 1995, pbs.org.

Levey/ Firestone/ Muse, A Foreseeable Genocide: the Role of the French Government in Connection with the Genocide Against the Tutsi in Rwanda , 19 April 2021.

M.K. Abdullah Saeed and Christopher O'Sullivan, Iraq Between Two Occupation: Observations on Iraq and the Great Powers 1933–2003, International Relations and Security Network (ISN) © 2006 ISN.

Peter Fitzgerald, The Iran and Iraq War, The Finer Times ,16 August 2011:

https://www.thefinertimes.com/iran-and-iraq-war

Waybacke Machine Internet Archive ,Arming Saddam: The Supply of British Military Equipment to Iraq, 1979-90, 25 February 2008 to October 2022: http://www.caat.org.uk/publications/countries/iraq-1991-briefing.php.

ليستا پەراوێزا:

(1) پەیمانەكا ئەمنی یا هاوبەش بوو ل وارسویا پایتەختی هولەندا ل سالا ١٩٥٥هاتبوو گرێدان، دناڤبەرا ئێكەتیا سوڤیەت و نزیكی حەفت وەلاتێن سوسیالیستێن روژهەلاتی، ئەڤ ئێكگرتنە هاتبوو دانان ژبۆ ئەوێ یەكێ بەرامبەر پەیمانا باكورێ ئەتلەسی (ناتو) براوەستینت (Embery, 1969, p20)

(2) رێكخراوەكا سەربازیا نیڤدەولەتیبوو، ل سالا ١٩٤٩ ل واشنتون ل ئەمریكا هاتبوو دامەزراندن، ئەڤ ئێكگرتنە لسەر بنەمایێن پاراستنا بازرگانیا نیڤ دەولەتی مینا سیستەمەكێ بەرگرییێ ژ ئێكەتیا سوڤیەت هاتبوو دانان(Čižik, 2015, p3)

(3) هەر ژ دەستپێكا سالێن حەفتیان د سەدێ بیستێ دا بریتانیا كەفتبوو بەر شەپولەكا ئاژاوێن ناڤخویی ژ دەرئەنجامێ چەندین رویدانێن جیهانی مینا تێك چوونا بارودوخێ ئابوورییێ بەریتانی ژ ئەنجامێ ئەوان شەرێن تێدا بەشدار بووی ژ وانژی شەرێ جیهانیێ دوویێ كو پشتی چەندین سالالن ببو ئەگەرێ دروست بوونا قەیرانا ئابووری دناڤ بریتانیا دا، زێدەباری دروست بوونا بێ كارێ ئەوژی ژ ئەنجامێ قەیرانا كێمبوونا پەترۆلێ ژ ڤەرێژا خوەڤەكێشانا كومپانیا ئوپێك ژ بازرگانیكرنا پەترۆلێ دەگەل بریتانیا خەلكێ ئەوێ بێزاركربوون ژ جورێ دەستهەلاتداری و سەرەدەریا سیاسەتا بریتانیا دناڤ روژهەلاتا ناڤیندا، ژبەر ئەوێ یەكێ ب چەندین خوە پیشاندانان رادبوون ژبۆ چارەسەركرنا ئەوان كێشان(Moli, 2019www.discoverwalks.com,)

(4) ل سالا ١٩٦٤ ئەڤ كومپانیە لسەردەمێ عەبدولسەلام عارفی هاتبوو دامەزراندن، ل سالا ١٩٦٧ عێراقێ دگەل سوڤیەتێ پروتوكولەك گرێدان كو ئێك ژ گرنگترین خالێن ئەوێ سوڤیەت دێ هاریكارییێن سەخبیری و ئابووری پیشكێشی كومپانیێ كەت، دناڤبەرا سالێن ١٩٦٧ێ تا ١٩٦٨ كارێن كومپانیی بەرفرەهتر بوون پشتی خومالیكرنا ئەوێ داهاتێ پەترۆلێ بەرزبوو ژ (٤،١) ملیون بەرمیلێن پەترۆلێ دروژێدا بو پتر ژ ٣ ملیون بەرمیلا ل سالا ١٩٨٠(حبیب، ٢٠٠٦، ص٢١١)

(5) ئەڤ رێكەفتنامە ل ٦ ئادارا سالا ١٩٧٥ هاتبوو گرێدان دناڤبەرا ئیران ب سەر كیشیا شاهی محمد رزا پەهلەوی و عێراقێ ب سەر كێشیا چێگرێ سەركێ جڤاتا سەركردایەتیا شورەشی ل عێراقێ دئەوی دەمی دا كو سەدام حوسین بوو ،لدۆر پاراستنا سنوورێن هەردوو وەلاتان و هاریكارییێن لەشكەری لدۆر هەر سەر پیچیەكا دهاتەكرن(زاید،٢٠١٩،ص٧٦١)

(6) ل ١٧ ئەیلوولا سالا ١٩٧٨ ل كامب دیڤد ل ئەمریكا هاتبوو گرێدان، دناڤبەرا سەرۆكێ مسرێ ئەنوەر سادات و سەرۆك وەزیرێن ئیسرائیلی میناحم بیگن، ئەمریكا دناڤ بەندێن ئەڤێ پێكهاتێدا رولەكێ بەرچاڤ گێرابوو، زێدەباری بەلاڤكرنا ئاشتیێ دناڤبەرا روژهەلاتا ناڤیندا وئەوێ یەكێ خزمەتا ڤەگەراندنا بازرگانیا پەترۆلێ دكر(منصور، 1978، ص12)

موقف بريطانية من حرب الايرانية والعراقية 1980- 1988

الخلاصة:

كان للتغييرات التي حدثت في الخليج العربي في أواخر السبعينيات أثر كبير على الأحداث الإقليمية، خاصة بعد الثورة الإسلامية في إيران ومحاولات نشر شعاراتها، حيث كان لها تأثير على دول الجوار. العراق على وجه الخصوص. إلى جانب ذلك، زادت نُقَط الخلاف بين تلك الدول، خاصة بين إيران والعراق، وأدت تلك الخلافات إلى حدوث حرب كبرى، كانت الحرب بين إيران والعراق بين 1980-1988، خاصة بعد اختلاط مصالحهم بين الدول الكبرى، مثل بريطانيا. وفي الوقت نفسه، بريطانيا حاولت التأثير على اتجاه الحرب، لكن بطريقة تحافظ على سياستها في المنطقة، إضافة إلى التعبير عن موقف محايد، ولكن بتأثير مباشر.

في هذا الصدد، تحاول هذه الدراسة تحديد موقف بريطانيا في هذه الحرب، لا سيما في إطار المؤثرات السياسية والدبلوماسية من أجل تقوية الجانب الذي تريده بريطانيا، وكذلك لإظهار أن الحرب العراقية الإيرانية مثال للعديد من الحروب الأخرى في الشرق الأوسط التي أوجدتها خطط الدول القوية، وخاصة بريطانيا، لأن الموقف البريطاني كان قادرًا على ربط خيوط الحرب بأهدافها عدة مرات، سواء بتغيير اتجاه الحرب، أو من خلال تقوية الجانب الذي أرادوه في الحرب. بالإضافة إلى تحديد معايير الحرب ووصول القوات من إيران والعراق، فإنها ستصبح في النهاية تهديدًا للمعادلات السياسية التي تصورتها بريطانيا في خططها.

كلمات الدالة: بريطانيا، الحرب، إيران، العراق، أسلحة، الخليج العربي (فارسي).

BRITAIN STANCE FROM IRAN – IRAQ WAR 1980-1988

DILEN ADEEB M. SALIH MIRO* and SHIRZAD ZAKARIA MOHAMAD**
*Dept. Of History, Faculty of Humanities, University of Zakho, Kurdistan Region-Iraq
**Dept. Of Geography, Faculty of Education, University of Zakho, Kurdistan Region-Iraq

ABSTRACT

The alterations that transpired within the Arabian Gulf in the late 1970s had a substantial impact on regional dynamics, particularly following the Islamic Revolution in Iran and its endeavors to disseminate its ideologies. This influence reverberated across neighboring nations, most notably Iraq. Concurrently, the disparities among these states were exacerbated, notably between Iran and Iraq. These divergences culminated in a major conflict, namely the Iran-Iraq War spanning from 1980 to 1988, particularly considering their interests becoming entangled with those of global powers such as Britain. Simultaneously, Britain sought to exert influence over the course of the war, albeit in a manner consistent with its regional policies, further compounded by its aspiration to maintain a neutral stance while exerting a direct impact.

In this context, this study seeks to delineate the position of Britain within the context of the Iran-Iraq War, particularly concerning the political and diplomatic influences aimed at bolstering the faction favored by Britain. Moreover, it aims to illustrate that the Iran-Iraq War serves as an exemplar of numerous other conflicts in the Middle East, precipitated by the strategies of dominant states, notably Britain. This is because the British stance had the capability to intertwine the threads of the war with its multifarious objectives on several occasions, whether by altering the course of the conflict or by reinforcing the side it favored in the war. In addition to elucidating the criteria of the war and the entry of forces from Iran and Iraq, these actions ultimately posed a threat to the political equations envisaged by Britain within its strategic plans.

***KEYWORDS*:** Britain, war, Iran, Iraq, weapons, Arabian Gulf (Persian Gulf).